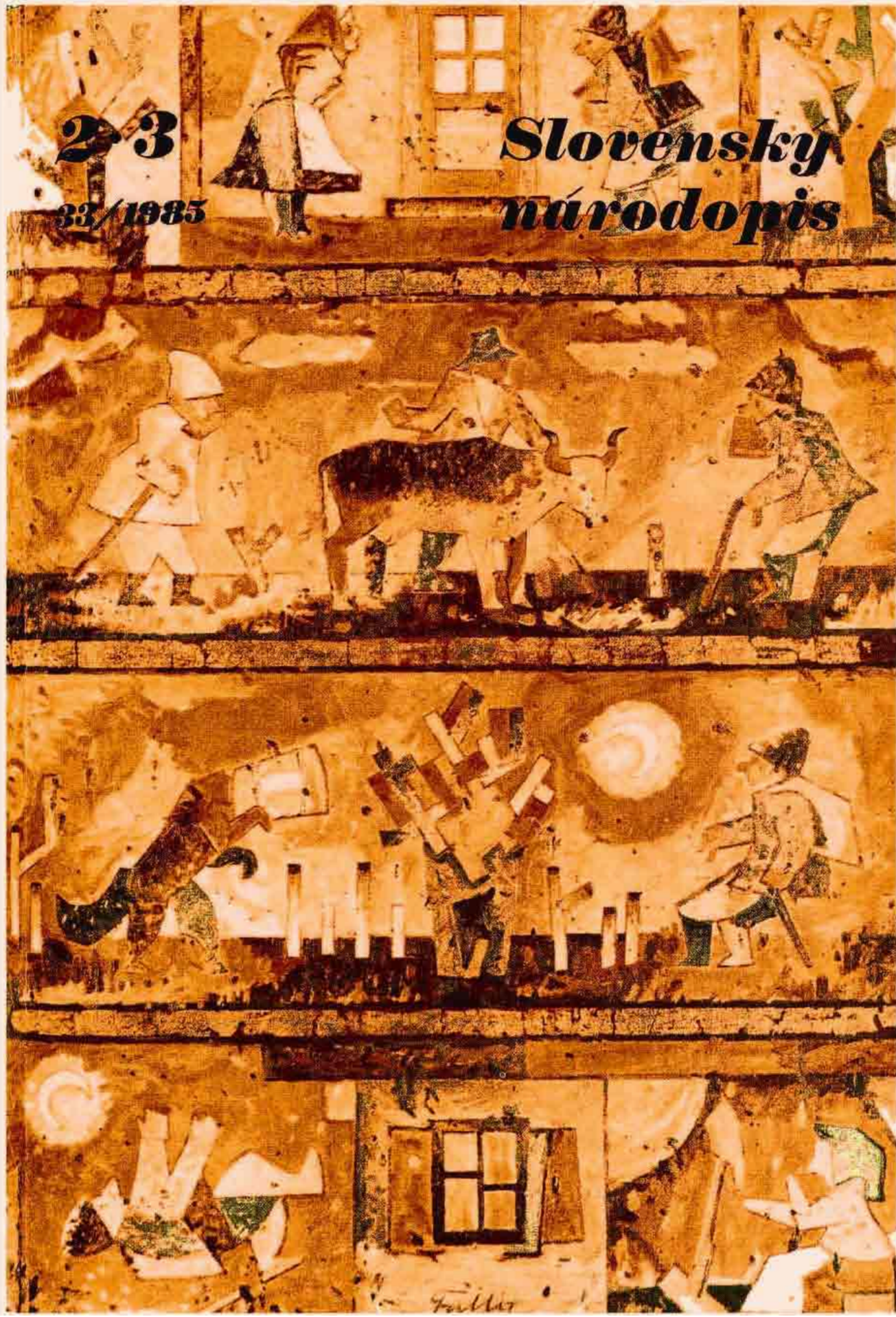

23

33/1985

*Slovenský
národopis*

Na obálke: strana 1: Ludovít Fulla, Rysavá jalovica. Olej 1947—1954.

strana 4: Ludovít Fulla, Slovenská nevesta. Olej 1949.

Foto E. Mišurová. Slovenská národná galéria

Ilustrácie E. Fullu na stranách 303, 336, 349, 452, 482, 494, 509, 589, 592, 598, 630 a 648 reprodukovala E. Mišurová.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE POKROKOVÝCH TRADÍCIÍ
LUDOVEJ KULTÚRY DO SYTÉMU SOCIA-
LISTICKEJ KULTÚRY A SPÔSOBU ŽIVOTA
PRACUJÚCICH

ŠTÚDIE

Úvod (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Včleňovanie ľudových tradícií ako fenomén utvárania súčas- ného spôsobu života (Poznámky k pr- vej etape riešenia úlohy ŠPZV)	306
Peter Slavkovský: Socialistická kole- ktivizácia poľnohospodárstva a jej odraz v spôsobe života slovenskej de- diny	323
Adam Pranda: Tradičné a súčasné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci na slovenskej dedine	337
Ema Drábiková: Záhumienkové hospodárenie a jeho miesto v rodin- nom a lokálnom spoločenstve	350
Juraj Podoba: Pretrvávanie tradič- ných prvkov v súčasnom spôsobe bý- vania v obci Veľké Zalužice	365
Olga Danglová: Tradičné prvky v súčasnej kultúre bývania	386
Viera Valentová: Súčasnú hodno- tovú orientáciu vidieckeho obyvateľ- stva vo vzťahu k tvorbe interiéru	414
Viera Nosáľová: Tradície a premeny ľudového odevu v súčasnosti	427
Hana Hlôšková: Veno a výbava na Slovenskom vidieku (Premeny a sú- časný stav)	453
Daniel Luther: Tradičné obyčaje vo výročných sviatkoch súčasnej sloven- skej dediny	465
Ester Plicková: Ľudová kultúra ako inšpiratívny zdroj slovenského výtvar- ného umenia	483
Jarmila Paličková-Pátková: Pô-	

sobenie tradícií v súčasnej výrobnej a záujmovej činnosti na Slovensku	495
Svetozár Švehlák: Kultúrna a ume- lecká aktivita v lokálnych spoločen- stvách na Slovensku (Vývin, spolo- čenské poslanie a budúcnosť dedin- ských folklórnych skupín)	510
Lubomír Falfan: Sociálne determinan- ty vstupu a pôsobenia vo folklórnom súbore	529
Zuzana Štefániková: Scénická úprava ľudového odevu v amatér- ských folklórnych súboroch	538
Kolektív pracovníkov: Z výskumu sú- časnej ľudovej umeleckej výroby v Západoslovenskom kraji	552
Mária Ušaková: Podiel etnografa na realizácii pamiatkovej starostlivosti o ľudovú architektúru na Slovensku	572

MATERIÁLY

Konštantín Palkovič: Zo Zochovej frázeológie	590
Matilda Hayeková: Keltská provenien- cia slovenských názvov daktorých roz- právkových postáv	593
Slavko Churý: Strava v Liptove v 17. a 18. storočí	595

DISKUSIA

Rasťa Stoličná: Niektoré výsledky etnokartografického štúdia ľudovej stravy na Slovensku	599
--	-----

ROZHLADY

In memoriam prof. dr. Pawoł Nedo (Vie- ra Gašparíková)	604
Odišiel Jaroslav Orel (František Ka- lesný)	607

K jubileu dr. Lubice Droppovej (Ján Michálek)	609
Konfrontácia Úloha národopisnej vedy pri formovaní súčasnej socialistickej kultúry (Ema Drábiková)	611
IX. riadne valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (Zuzana Beňušková)	616
Konferencia Význam folklórnych festivalov v súčasnej socialistickej kultúre (Milan Leščák)	618
Konferencia o etnických procesoch v československom pohraničí po roku 1945 (Ján Botík)	621
Konferencia Metódy etnografickej práce a Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti československej pri ČSAV (Zuzana Beňušková)	623
Osmy kongres Medzinárodnej spoločnosti pre bádanie ľudovej prózy (Viera Gašparíková)	625
Medzinárodná konferencia Interetnické vzťahy v severovýchodnom Maďarsku (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Československo-poľská konferencia Sociologické problémy prestavby miest (Peret Salner)	629

СОДЕРЖАНИЕ

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

СТАТЬИ

Введение (Милан Лешчак)	304
Милан Лешчак: Включение народных традиций как феномен создания современного быта	306
Петер Славковский: Социалистическая коллективизация сельского хозяйства и ее отражение в образе жизни словацкой деревни	323
Адам Пранда: Традиционные и современные аспекты оценки отношения человека к труду в словацкой деревне	337
Ема Драбикова: Приусадебное хозяйство и его место в семейном и локальном сообществе (По поводу вымирания одной из форм мелкого хозяйства в сельском хозяйстве)	350
Юрай Подооба: Сохранение традиционных элементов в современных жилищных условиях в деревне Велке Залужице	365

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	631
Leninov družstevný plán v politice KSČ (Peter Slavkovský)	632
Naukovi zápisky No 8—9 (Mikuláš Mušínska)	634
Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach (Marta Sigmundová)	635
A. Špiesz: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku (Jarmila Paličková-Pátková)	636
A. Habovštiak: Oravci o svojej minulosti (Ján Michálek)	639
M. Katriak: Devičany v socialistickej výstavbe (Marta Sigmundová)	640
I. Dorovský: Konstantín Jireček (Václav Frolec)	642
Poslyšte písničku hezkou (Lubica Droppová)	644
J. Trojan: Moravská lidová píseň (Věra Šepláková)	645
J. Magnuszewski: Tropami folkloru i literatury (Oldřich Sirovátka)	646
H. Kaufmann: Maurové a Evropa (Peter Salner)	647

Ольга Данглова: Традиционные элементы в современной культуре быта	386
Вера Валентова: Современные ценностные ориентации деревенского населения по отношению и созданию интерьера	414
Вера Носалева: Традиции и изменения народной одежды в современности	427
Гана Хлошкова: Приданое в словацкой деревне (Изменения и современное положение)	453
Даниел Лутер: Традиционные обычаи на календарных праздниках в современной деревне	465
Эстер Плицкова: Народная культура как источник вдохновения словацкого изобразительного искусства	483
Ярмила Паличкова-Паткова: Влияние традиций на современную производственную и любительскую деятельность	495
Светозар Швеглак: Культурная и художественная активность в локальных сообществах (Развитие, общественная миссия и будущее деревенских фольклорных ансамблей)	510
Любомир Фалтян: Социальные факторы вступления и участия молодых людей в фольклорном ансамбле	529

Зузана Штефаникова: Сценическое оформление народной одежды в любительских фольклорных ансамблях	538
Вероника Коморовска с коллективом: Из исследования современного народного художественного производства в западной Словакии	552
Мария Ушакова: Участие этнографа в реализации охраны памятников народной архитектуры в Словакии	572

МАТЕРИАЛЫ

Константин Палкович: Из фразеологии Цтибога Зоха	590
Матилда Гаекова: Кельтское происхождение словацких названий некоторых сказочных персонажей	593
Славко Хуры: Пища в Липтове в 17 и 18 веках	595

ДИСКУССИЯ

Растя Столична: Некоторые результаты этнокартографического изучения народной пищи в Словакии	599
--	-----

ОБЗОРЫ

Посвящено проф. д-р Павлу Недо (Вера Гашпарикова)	604
Посвящено Ярославу Орелу (Франтишек Калесны)	607

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER SOZIALISTISCHEN KULTUR UND LEBENSWEISE DER WERKTÄTIGEN

STUDIEN

Einleitung (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Die Eingliederung der volkstümlichen Traditionen als Phänomen des Gestaltens der zeitgenössischen Lebensweise	306
Peter Slavkovský: Die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und ihre Reflex in der Lebensweise des slowakischen Dorfes	323
Adam Pranda: Die traditionellen und derzeitigen Aspekte in der Bewertung der Beziehung des Men-	

К юбилею д-р Любицы Дропшовой (Ян Михалек)	609
Конференция „Задача этнографической науки при формировании современной социалистической культуры“ (Эма Драбикова)	611
IX. очередное общее собрание Словацкого этнографического общества при САН (Зузана Бенюшкова)	616
Конференция „Значение фольклорных фестивалей в современной социалистической культуре“ (Милан Лешчак)	618
Конференция об этнических процессах в чехословацкой пограничной области после 1945 г. (Ян Ботик)	621
Конференция „Методы этнографической работы“ и общее собрание Этнографического чехословацкого общества при ЧСАН (Зузана Бенюшкова)	623
VIII конгресс Международного общества по изучению народной прозы (Вера Гашпарикова)	625
Международная конференция „Интерэтнические отношения в северо-восточной области Венгрии“ (Марта Сигмундова — Маргита Мериова)	628
Чехословацко-польская конференция „Социологические проблемы перестройки городов“ (Петер Сальнер)	629

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

schen zur Arbeit im slowakischen Dorf	337
Ema Drábiková: Die Hoffeldwirtschaft und ihr Platz in der Familien- und Lokalgemeinschaft (Randbemerkung zum Verschwinden einer Form der landwirtschaftlichen Kleinproduktion)	350
Juraj Podoba: Das Fortdauern traditioneller Elemente in der heutigen Wohnkultur in Veľké Zalužice	365
Oľga Danglová: Traditionelle Elemente in der gegenwärtigen Wohnkultur	386
Viera Valentová: Die derzeitigen Wertorientationen der Landbevölkerung in Bezug zur Gestaltung des Interieurs	414
Viera Nosáľová: Die Traditionen und Veränderungen der volkstümlichen Kleidung in der Gegenwart	427

Hana Hlôšková: Mitgift und Aussteuer bei der slowakischen Landbevölkerung	453
Daniel Luther: Traditionelle Bräuche an Jahresfeiertagen im heutigen slowakischen Dorf	465
Ester Plicková: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der slowakischen darstellenden Kunst	483
Jarmila Paličková-Pátková: Das Wirken der Tradition in der heutigen Produktion und Liebhabertätigkeit	495
Svetozár Švehlák: Die kulturelle und künstlerische Aktivität in lokalen Gemeinschaften (Entwicklung, gesellschaftliche Sendung und Zukunft der Dorffolkloregruppen)	510
Lubomír Faltan: Die sozialen Determinanten des Eintritts und der Betätigung in einem Folkloreensemble	529
Zuzana Štefániková: Die szenische Umgestaltung der Volkskleidung in Liebhaberfolkloreensembles	538
Kollektiv: Aus der Erforschung der gegenwärtigen Volkskunstproduktion in Westslowakei	552
Mária Ušaková: Der Anteil des Ethnographen an der Denkmalpflege der Volksbaukunst in der Slowakei	572

MATERIALIEN

Konštantín Palkovič: Aus der Phraseologie von Ctiboh Zoch	590
Matilda Hayeková: Keltische Provenienz slowakischen Namen einigen Märchengestalten	593
Slavko Churý: Die Nahrung in 17.—18. Jahrhundert in Liptov-Gebiet	595

DISKUSION

Rasta Stoličná: Einige Ergebnisse vom ethnokartographischen Studium der Volksnahrung in der Slowakei	599
--	-----

CONTENTS

INCORPORATION OF THE PROGRESSIVE TRADITIONS OF FOLK CULTURE IN TO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND THE WAY OF LIFE OF THE WORKING PEOPLE

ARTICLES

Introduction (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Incorporation of folk traditions as a phenomenon representing the creation of the recent way of life (Notes to the first stage of	

RUNDSCHAU

Prof. Dr. Paweł Nedo ist gestorben (Viera Gašparíková)	603
Jaroslav Orel ist gestorben (František Kalesný)	607
Das Jubiläum von Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
Die Konferenz „Aufgabe der Volkskunde bei der Formierung der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Ema Drábiková)	611
IX. Generalversammlung der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Zuzana Beňušková)	616
Die Konferenz „Bedeutung der Folklorefestivals in der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Milan Leščák)	618
Die Konferenz über ethnische Prozesse im tschechoslowakischen Grenzgebiet nach dem Jahre 1945 (Ján Botík)	621
Die Konferenz „Methoden der ethnographischen Arbeit und die Generalversammlung der Tschechoslowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften“ (Zuzana Beňušková)	623
Achter Kongress der Internationalen Gesellschaft für Volksprosaforchung (Viera Gašparíková)	625
Internationale Konferenz „Interethnische Beziehungen im nordöstlichen Ungarn“ (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Tschechoslowakisch-polnische Konferenz „Soziologische Probleme des Städteumbaus“ (Peter Salner)	629

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

solving the tasks of the State plan of elementary research)	306
Peter Slavkovský: The socialist collectivization of agriculture and its reflection in the way of life of the Slovak village	323
Adam Pranda: The traditional and recent aspects of evaluating the man's relation towards work in the Slovak village	337
Ema Drábiková: Private plot farming and its position in the family and local community	350

Juraj Podoba: Preservation of the traditional elements in the contemporary way of life in the village Vefké Zalužice	365
Oľga Danglová: The traditional elements in the contemporary culture of dwelling	386
Viera Valentová: The present value orientations of the rural population in relation to the creation of interior	414
Viera Nosáľová: Traditions and the changes of folk costume in the present time	427
Hana Hľošková: Dowry and trousseau in the Slovak village (The changes and recent state)	453
Daniel Luther: The traditional customs in annual holidays of the present-day Slovak village	465
Ester Plicková: The folk culture as a source of inspiration for the Slovak creative art	483
Jarmila Paličková-Pátková: The impact of traditions in the present productive and hobby activity in Slovakia	495
Svetozár Švehlák: The cultural and artistic activity in the local communities (The development, social mission and the future of the village folklore groups)	510
Lubomír Falfan: The social determinants of entering and acting in a folklore group	529
Zuzana Štefániková: The scenic adjustment of folk dress in amateur folklore groups	538
Team: From the investigation of the present-day folk art production in Western Slovakia	552
Mária Ušaková: The share of ethnographer in performing the care of historical monuments concerning the folk architecture in Slovakia	572

VARIOUS MATERIAL

Konštantín Palkovič: From the phraseology of Zoch	590
Matilda Hayeková: The Celtic provenance of Slovak names of the	

some figures from fairy-tales	593
Slavko Churý: Food in Liptov region in the 17th and 18th century	595

DISCUSSION

Rasfa Stoličná: Some results concerning the ethno-cartographic study of folk food in Slovakia	599
---	-----

COMMENTARY

In memoriam of prof. dr. Pawol Nedo (Viera Gašparíková)	604
In memoriam of Jaroslav Orel (František Kalesný)	607
To the Jubilee of dr. Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
The Conference of the Task of ethnographic science in the process of forming the present socialist culture (Ema Drábiková)	611
The IXth general meeting of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	616
The Conference of the Significance of folklore festivals in the present socialist culture (Milan Leščák)	618
The Conference on ethnical processes in the Czechoslovak bordeland after the year 1945 (Ján Botík)	621
The Conference of the Methods of ethnographic work and the general meeting of the Ethnographic Czechoslovak Society at the Czechoslovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	623
The 8th Congress of the International Society for the study of folk prose (Viera Gašparíková)	625
The International Conference on the Inter-ethnic relations in the North-east Hungary (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
The Czechoslovak-Polish Conference of the Sociological problems connected with the reconstruction of cities (Peter Salner)	629

BOOKREVIEWS AND REPORTS

TRADÍCIE A PREMENY ĽUDOVÉHO ODEVU V SÚČASNOSTI

VIERA NOSÁLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V posledných desaťročiach nášho storočia sme svedkami premien a zániku širokého okruhu javov, týkajúcich sa odevu dedinského obyvateľstva (ľudový odev, kroj). Tento odev, ako prejav materiálnych potrieb a mimomateriálnych vzťahov a súvislostí (rozvinutý znakový systém sprostredkujúci informácie na rozličných úrovniach až po interetnické informácie) sa formoval po stáročia pre potreby a požiadavky jednej sociálnej vrstvy — poddaných roľníkov. Bol výrazom a prejavom ich spôsobu života a kultúry. Zároveň sa v priebehu času neustále dostával do styku s odevnou kultúrou iných spoločenských vrstiev, z ktorých od polovice 19. stor. nadobúda stále väčšiu prevahu odevná kultúra mestská. Najmarkantnejšie rozdiely medzi tradičnou ľudovou a odevnou kultúrou mestskou v tomto období boli rozvinuté znaky regionálnej a lokálnej príslušnosti — ich absencia v odevne mestskom, samozásobiteľský charakter pri zhotovovaní ľudového odevu (výroba, spracovanie materiálu, šitie, strihy) — na druhej strane výrazná deľba práce (remeselne a priemyselne vyrobený materiál, krajčíri, konfekcia — ovplyvnenie svetovými módnymi trendami). Konfrontácia dvoch odevných kultúr, z ktorých ľudová, roľnícka sa ztotožňovala s národnou, kým mestská mala internacionálny, stredoeurópsky charakter,

napokon koncom 19. stor. smerovala k zanechávaniu archaického, národného odevného systému. Nemenia sa iba jednotlivé konkrétne súčasti, ale menia sa — i keď pomalšie — názory, myslenie, hierarchia hodnôt. Proces prenikania mestskej kultúry do tradičného dedinského odevu urýchlili — ako je to i v iných oblastiach kultúry, spôsobu života, techniky — uzlové udalosti a zmeny hospodársko-spoločenského a politického charakteru (prvá a druhá svetová vojna, socializácia dediny a i.).

Mnohoraké spôsoby a variabilita, s akou sa stretávame pri tomto procese, sa pokúsili zachytiť výskumy v siedmich vybraných slovenských obciach. Z doteraz skúmaných štyroch (Láb, Myslava, Veľké Zalužice, Prochoť) sme vybrali niekoľko problémov, ktoré v časovom rozmedzí osemdesiatich rokov môžu čiastočne osvetliť kontinuitu i meniaci sa význam niektorých javov tradičnej ľudovej kultúry.

1. Charakteristiky obcí sa snažia rámcovo zachytiť príčiny a spôsob prechodu od tradičného ľudového odievania k odievaniu mestskému (od počiatkovej infiltrácie niekoľkých ojedinelých prvkov až po súčasne, prevažujúce mestské odievanie).

2. Z mnohých príležitostných odevov, ktorých paralely nájdeme oddávna v tradičnom ľudovom i v mestskom odevu,

najzaujímavejší materiál poskytuje odev na svadbe (odraz zložitých vzťahov na rôznych úrovniach: dedinská-mestská kultúra, jedinec-kolektív, sociálne, rodinné, majetkové aspekty, náboženstvo, morálka, etika a i.).

3. Dlhé nohavice v ženskom odevu sú novým prvkom v odievaní na Slovensku, ktoré do päťdesiatych rokov nášho storočia bolo charakteristické výraznými rozdielmi medzi odevom mužov a žien. S krátkym časovým odstupom sa stali súčasťou odevu mestského i odevu na dedinách. Prijala ich aj najstaršia generácia žien (niektoré i k tradičnému odevu) a prispôbili ich svojim potrebám v čiastočne zmenenej funkcii.

CHARAKTERISTIKY OBCÍ

Láb (okr. Bratislava-vidiek)¹

Povedomie širšej regionálnej spolupatričnosti v odevu sa udržiava najmä v pamäti generácie žien, ktoré ešte za prvej ČSR a cez druhú svetovú vojnu nosili kroj — *slovenské šaty*. Podľa údajov od starších informátoriek sa obec zaraďovala do širšieho odevného regiónu na Záhorí (*Záhorí je od Kútú po Bratislavu*) — spoločný kroj mali obce Láb, Gajary, Jakubov, Lozorno, Plavecký Štvrtok, Stupava (s Mástom), Vysoká pri Morave, Záhorská Ves. *Podhoráci* — obyvatelia Sološnice, Rohožníka, Kuchyne mali čiastočne odlišný odev (*tam už to bylo inakší*), dlhými sukňami na veľiké faldy sa lišili aj Gajaranky a Leváranky. Podobne sa dĺžkou sukien lišili aj obce Moravský Ján a Sekule (*ked sa zohla, videli ste ji až do zadku*). O posledných, ku ktorým patril aj Závod, sa pejoratívne vyjadrovali aj čo sa týka výberu farieb, považovali ich za príliš pestré (*Panebože, jakú to máš závodskú stuhu; Si jak Závodzanka*). I v rámci lábskeho regiónu sa považovali kroje v Lábe, Zohore, ale najmä vo Vysokej

oproti ostatným za ozdobnejšie, s bohatšou a krajšou výšivkou.

Pánske šaty, alebo tiež *ňemecké* začiatkom 20. stor. nosili iba niekoľkí jedinci-muži, poväčšine remeselníci, za prvej ČSR k nim pribudli tzv. americkanci, ktorých bolo v Lábe veľa. Zo žien chodili pred druhou svetovou vojnou v *pánskych* šatoch len *paňi notárka* a *paňi poštárka*. Ostatné ženy nosili *sedlácké šaty*.

Začiatok 20. stor. znamená postupné narušenie vývojovo staršieho typu lábskeho kroja, v ktorom už iba niektoré súčasti mužského a ženského pracovného odevu (gate, košela, rubáč) boli z doma vyrobeného konopného plátna, ostatné z kupovaných, väčšinou priemyselne vyrobených materiálov.

Majetkové a sociálne rozdiely, ktoré za prvej ČSR boli aj príčinou častých odchodov Lábanov za prácou mimo dediny (do zahraničia, USA, i do neďalekých slovenských dedín a do Rakúska na sezónne poľnohospodárske práce, alebo ako sluhovia, slúžky), na práce „na tovarich“ u miestnych sedliakov — prejavili sa i v tradičnom odevu. *Hrubí sedláci* mali nohavice a vestu z bledomodrého súkna viac vyšité, vyšnúrované, a na kabáte (*rekl*) mali miesto jedného radu dva rady kovových gombíkov, ktoré boli drahé. Ich ženy mali zásteru (*fjertoch*) vyšitú náročnou technikou *gattier* (*lajtre*), kým chudobnejšie ju mali iba s ažúrami. Sociálne postavenie bolo jasne označené na sviatočnej súkennej sukni (*kromrážka*). *Kolko mala achtalú, tolko mala prišitých žltých mašlí* (1 achtal — 6 honov zeme). Okrem toho *sedlácké dzifčence* mali na každú *ňedzelu inú sukňu*.

Odchody za prácou boli aj jedným z impulzov zmien v tradičnom odevu. Postupne sa zo ženského i mužského odevu vylučovali tie súčiastky, ktoré v cudzom prostredí pôsobili nápadne (ženské rukávce sa nahradili blúzkami — *jupkami*, šnúrované nohavice čier-

nými rajtkami alebo *cajchovými* dlhými nohavicami). Vymieňajú sa aj iné súčasti, najmä vo všednom odevu, za bežné dobové mestské. Okrem spomenutých dôvodov tu hrá úlohu aj praktickosť a lepšia možnosť údržby. Tak napr. mužské konopné košeľe vystriedali košeľe kupované, ženy začínajú nosiť miesto rubáčov ako spodnú bielizeň dlhú košeľu, na ktorú sa oblieka živôtik (*lajbl*), ale tiež už iba vo funkcii spodného odevu, navrch dobovú blúzu (*nenosili sme podprsenky a boli sme upravené*). Sluhovia a slúžky končili službu na Štefana, na Vianoce (*na Štefána je každý sluha za svojeho pána*), vtedy sa vyplácali peniaze a z odevu to, čo si kto s gazdom zjednal (šaty, čižmy). Za vyslužené peniaze si Lábanky kupovali do svojich domácností aj prvé šijacie stroje — už pred prvou svetovou vojnou. (*Mamička šli do Rakús vyslúžiť si na mašinu — v roku 1913*). Tieto uľahčili prácu pri domácom šití, no okrem toho bolo v dedine viacej vyučených i nevyučенých remeselníkov, ktorí zhotovovali rôzne odevné súčasti. Krajčírky (*švajleny*), obvykle nevyučенé, šili blúzy, sukne, zástery, živôtky, *čepčárky* boli v medzivojnovom období dve — robili čepce a vence; *vyšivačka*, ktorá vyšivala zástery, mužské košeľe, rukávce, biele šatky na hlavu. Sama si vzory vykreslila (*vypísala*). Krajčír, ktorý šil tradičné krojové nohavice, vesty a kabátiky ich aj zdobil strojovým štepovaním, šnúrovaním, bez predkreslenia. Aj pranie a údržbu sviatočných širokých rukávco (tzv. *kadlové*) a skladanie bielych plátенných sukien robili krajčírky. V obci pracovali osobitní obuvníci (*ševci*), ktorí šili *slovenské boty*, *slovenčáky* — čierne čižmy, šité dratvou s bočnými švami a mäkkou sárou, ktoré sa nosili do roboty (muži i ženy) i na zábavu (muži). Iní obuvníci robili *panské* alebo *uherské* čižmy, ktoré mali tvrdé sáry, zadný šev a zdobenie farebným štepovaním. *Slovenské boty* patrili ešte v medzivojno-

vom období k bežnej obuvi (*keď sem sa vydávala, dávali mi šit boty — v roku 1933*), popri pracovnej obuvi mužov i žien, akou boli i letné *pantofle*. Okolo r. 1930 začínajú však ženy nosiť letnú sviatočnú obuv *strevice*, čierne poltopánky s remienkom na gombičku, ktoré vyrábal Baťa, a k nim aj prvé pančuchy.

V tridsiatych rokoch sú už zriedkavé tradičné sviatočné kroje mužov (bledomodré súkno, vyšívané košeľe, širáky) — miesto nich nastupujú čierne *rajtky* s čižmami a kupovaná košeľa, k tomu konfekčné sako. Konopné gate a košeľa ostávajú ako letný pracovný odev v dedine, do poľa. Ženský slávnostný odev (na svadby, cirkevné sviatky) ostáva tradičný (rukávce, široké sukne, úprava hlavy s vencom alebo čepcom). V tomto období je už ojedinelé nosenie vrchných súčastí — napr. u žien *mentiček* z bledomodrého súkna a mužská *halina* z bieleho súkna, ktoré sa ešte začiatkom storočia nosili na sobáš (muži ju nosili na fašiangy a do poľa previazanú povrieslom zo slamy), práve tak ako trojštvrťové kožuchy.

V rokoch 1930—1950 sa do mestských šiat preobliekajú ako prvé ženy 20—30 ročné, slobodné aj vydaté. (*Hodne sa prepravilo vtedy; začala sem chodiť do roboty do mjestá a cestování ve slovenských sukňách bylo nepraktické; Starénka mi ušili jupku a sukňu, zešili to dohromady a to byl můj první pánský oblek; Do kostela sem nosila ešte sedlácké, do školy pánské; Prestali naše krojové látky vyrábat, neboli dostat vláčky a keď sem mala kabát, musela sem aj sukne zmeňit*). Zmeny — doznievanie starého a postupné prenikanie mestského spôsobu — ktoré nastali v tomto období, zachytávajú veľmi názorne početné dobové fotografie. Na začiatku storočia (pred prvou svetovou vojnou) sú zriedkavé, no už v medzivojnovom období a cez vojnu sú bežné najmä skupinovú svadobnú fotografie. Profe-

Odev svadobčanov v Lábe r. 1931. Dobová fotografia

sionálni fotografi z Malaciek a zo Stupavy chodili na niektoré príležitosti do Lábu (svadba, prvé prijímanie), bežne sa dali fotografovať aj regrúti v Malackách, kam chodili na odvod. Na svadobných fotografiách z r. 1930—1931 už vidíme postupne prevažujúci trend mestského spôsobu odievania (muži v sviatočných oblekoch s viazankami popri pretrvávajúcích rajtkách s číždami, bez viazaniek, na hlavách mestské klobúky, deti a mládež v mestskom, stredná a najstaršia generácia žien v širokých sukniach a blúzach, hlavy zakryté šatkami). Jediným odevom, ktorý nepodľahol tlaku pomeškovania, je kroj nevesty a družíc (rukávce, vence, číždmy). Bližšie k súčasnosti pribúda mestský odev, ako to vidíme i na neskorších fotografiách (1936—1938).

Od päťdesiatych rokov prevažuje mestský spôsob obliekania (r. 1952 sa vydávala posledná *nevjesta ve slovenských šatách v zeleném vjenci* — zdobe-

nom rozmarínom). V súčasnej dobe chodí *ve slovenských* asi 200 žien najstaršej generácie (od 60 rokov vyššie), v širokých sukniach, zásterách, blúzach, s prehodeným vlniakom, pod šatkou majú tradičný účes *cup*, v zime ako obuv číždmy, kapce, v lete topánky. Tieto ženy chodia takto oblečené i mimo dediny. Jediný muž, ktorý chodí ešte do kostola v „kroji“ (čierne rajtky s číždami), má 87 rokov. Avšak cez pracovné dni v lete chodí i dnes niekoľko mužov najstaršej generácie v konopných *gacách*, ktoré považujú za najpraktickejšie na prácu a sú na ne zvyknutí. Stredná generácia žien (okolo 50-ročných) chodí v mestských šatách, no mnohé z nich dávajú prednosť tradičnému dvojdielnemu oblečeniu (sukňa a blúza), doplnenému na pracovné príležitosti zásterou. Ako vrchný odev, okrem kabátov, používajú naďalej vlniaky a na hlavách nosia šatky, pod ktorými už prevládajú netradičné účesy (vlasy upravené trvalou).

Najmladšia generácia nosí mestský odev, ktorý odráža bežné módné smery. Šatstvo nakupujú čiastočne hotové (konfekciu), na mimoriadne a sviatočné príležitosti si ho dávajú šiť u miestnych krajčírov (ženy na svadbu, rodinné slávnosti). Mnohé súčasti ženského odevu, najmä strednej a staršej generácie, sa šijú doma (sukne, blúzy, zástery, bielizeň).

Pôvodný tradičný ľudový odev, ktorý sa už v medzivojnovom období bežne nenosil, obliekal sa iba na reprezentačné účely (nevesta na sobáš, cirkevné sviatky — Božie telo, hody, ochotnícke divadlá, podujatie krajanských spolkov v USA).² V súčasnosti sa používa pri vystúpeniach miestnej folklórnej skupiny (celoslovenské dožinky v Nitre, folklórne festivaly, prvomájové sprievody a i.). Na tieto účely sa obliekajú staré kroje, ojedinele sa zhotovujú podľa starých súčiastok nové, najmä mužské kroje, ktorých sa zachovalo menej.

Názory na tradičný ľudový a na mestský odev sú rôzne, nezávislé od veku (*mňa sa lepší líbí jak sa fčil nosí — šak to volakedy dalo roboty — nar. 1905; najlepší sa mi líbilo, keď sme chodili v krojoch — rozeznali sme kdo je z mjestta, kdo je z dzedziny; praktickejší sú mestské — ale aj neňi, nemožete v tom furt chođit. Já sem sukňu vrchnú vyzlékla a už sem šla; aj muži aj ženy by sa chceli vráťit ke kroju — čo do roboty, to aj v ňedzeli; vydržalo to delej, vypralo sa to, vyžehlilo, krásne to stálo; mám krimplenové šaty už pjet rokú — musím to začat nosit do zahrady, ale najradšej mám bavlnu — 1915; neňi to pjekná móda — sú to rozhádzané šaty — mestské — 1908).*

Myslava (dnes súčasť Košíc)³

Od ostatného okolia oddeľoval Myslavčanov, spolu s tromi ďalšími obcami (Baška, Nižný a Vyšný Klatov) tradičný kroj, ktorý nazývali *hacarka*.⁴ Tento

ešte na prelome 19. a 20. stor. okrem remeselníkov a miestnej inteligencie nosili všetci. V mužskom odevu však už v tomto čase pôvodné zimné súkenné nohavice celkom nahradili biele drelichové s čiernym šnúrovaním, ktoré sa bežne nosili na celom vých. Slovensku. Vrchný odev — biela mentieka z jemného súkna s ozdobným šnúrovaním sa v medzivojnovom období nosila už len výnimočne — obliekali si ju muži, ktorí niesli baldachýn na sviatok Božieho tela. I keď dnešná najstaršia generácia mužov ešte mládenčila v prvých rokoch ČSR v tradičnom odevu (gate, šnúrované plátenné nohavice, vyšívaná košeľa), v tridsiatych rokoch sa už zanecháva a bežným mužským odevom sú nohavice-rajtky s čizmami, košeľa bez výšivky a ako vrchný odev sa nosí tmavý súkenný trojštvrťový kabát s fazónou (*pričevo nohavice, gerok*). Z domáceho plátna sa v tom čase šijú už len letné dlhé nohavice mestského strihu (*pantalóny*). I tu, podobne ako v Lábe a Zalužiciach, vývoj a premeny mužského odevu ovplyvnilo početné vysťahovalectvo do Ameriky. Ženský tradičný odev *hacarka* mal veľa spoločných prvkov so susedným Spišom (sukňa s prišitým živôtikom *sukňa s vistom*, dievčenské party a úprava hlavy vydatých žien — účes, čepiec, podvička). *Parta* ako znak dievotva patrila nielen k obradovému odevu nevesty, ale začiatkom storočia ju nosili ešte všetky dievky do kostola, najmä na niektoré cirkevné sviatky (Veľká noc, Turice — *Rusadle*, Božie telo, zaujímavý bol zvyk na Marka, 25. apríla, kedy sa chodili *ozeminy švecic*, a kedy sa aj na kostolné zástavy položili vence z oziminy a s týmito sa šlo do poľa).⁵ *Parta*, práve tak ako účes vydatých žien *drotty* (názov podľa drôtenej štvorcovej podložky), ktorým ešte koncom 19. stor. predchádzal účes nazývaný *homle* (vlasy sa okrúcali iba okolo tkaníc, bez pevnej podložky), patrili k výrazným prvkom hacarského ode-

Odev svadobčanov v Lábe okolo r. 1940. Dobová fotografia

vu, i keď *drotý* boli zakryté čepcom a ešte i šatkou — predsa výrazná silueta hlavy a čierna zamatka uviazaná cez čelo (*kantarik*) prezradili na prvý pohľad pôvod nositeľky.

Za prvej ČSR nastáva v ženskom odevu zmena. Dievčatá z chudobnejších gazdovských a remeselníckych rodín odchádzajú pracovať najmä v lete mimo Myslavy. Najčastejšie do Košíc alebo do okolia — k murárom, do tehelní, k *burgarom* — bulharským zeleninárom, ale i do tovární — najmä *do dzigarovni*, tabakovej továrne a *do frankovni*, továrne na kávoviny. Tradičný hacarský kroj ich staval v cudzom prostredí do neprijemného, výnimočného postavenia, preto ako prvé začínajú preberať odev ostatných okolitých dedín, ktorý už nemal výrazné lokálne znaky, ale iba znaky širšieho regiónu juho-východoslovenského s názvom *maďarka*. Názov neoznačuje jednoznačne etnickú príslušnosť, ale je výrazom pre iný, vývojovo

novší typ odevu, ktorý sa pravdepodobne širil ako módna vlna z južnejších oblastí.⁶ V maďarke prevládajú kupované materiály, farebnosťou aj líniou pripomína mestskú módu secesie zo začiatku 20. stor. (*Hýľov, Bukovec, Kavečany mali iný kroj, maďarský; v Kavečanoch sa nosila maďarka, pretože nevedeli ako majú pomenovať bigliše; v Kavečanoch bola maďarka, ale to tak ňevolali, o sebe hovorili iba že sú slováčky*). Spodné 2—3 biele sukne (*bigliše*) ostali z hacarky, ale vrchná sukňa (*kabat*) už nemá prišitý živôtik, ktorý sa úplne prestáva nosiť. Miesto neho a oplecka sa nosia rôzne druhy blúz a kabátikov. Zástera (*fartuch*) má zaokrúhlenú formu s volánom, celá plocha je ozdobená strojovou výšivkou. Ručná výšivka, ktorá sa uplatnila na hacarke (košeľa, oplecko, ženská a mužská zástera, podkovička a i.) sa prestáva robiť. Zmenu prekonal aj ženský účes — výrazná bola najmä u vydatých žien.

K maďarke sa nosil zjednodušený účes *konta* (cez vlasy prestrčená *doštička*, okolo nej obkrútené dva pramene vlasov). Do kontu sa zastokol kovový, neskôr plastikový *hreibenčok*. Funkciu čepca prevzala malá šatka špeciálne uviazaná (*hustečka, kontoška*), ktorá zakrývala iba samotný kont. V súčasnosti tento zjednodušený účes (už bez doštičky a hrebeňa, iba so sponou), spolu s *kontoškou* nosia ešte niektoré ženy vo veku nad 50 rokov.

V medzivojnovom období styk s mestom a mestskou kultúrou odievania udržiavali aj časté a pravidelné návštevy Košíc, kam Myslavčania chodili predávať a nakupovať. V Myslave síce bola v tom čase Baťova predajňa, kde sa okrem metráže od dvadsiatych rokov kupovali aj topánky a pančuchy, ktoré sa začali nosiť popri tradičných čižmách. No strediskom obchodu bol v Košiciach trh (*stary plác*), kde sa v stánkoch predávali odevné súčiastky, materiál (čižmy, textil, galantérny tovar). Do Košíc sa chodievalo — i keď zriedka — i k fotografovi. Myslavskou špecialitou a zárobkom pre ženy bolo pranie bielizne a šatstva pre vojakov a košické meštianky (najmä židovské rodiny). Pre košické panské domácnosti sa pralo na *fatatky* — platilo sa podľa kusov, bielizeň bolo treba aj naškrobiť, vyžehliť. V medzivojnovom období prvý raz ženy z Myslavy začínajú nosiť aj spodnú bielizeň (nohavice *buďogovi*), ktoré si šijú z domáceho plátna.

Od štyridsiatych rokov, ale najmä po druhej svetovej vojne začína prechod k mestskému odievaniu u najmladšej generácie žien. Dievčatá, ktoré chodili v tom čase do Košíc do škôl (meštianka, ojedinele gymnázium), opúšťajú dedinský spôsob oblečenia. (*Za mladí som nosila valalske maďarske šaty, kým som ňešla do školy do Košíc, do gymnázia. Potom boli študentky zvlášť a gazdovské dievky zvlášť.*) Toto sa odrazilo aj v kostolnom zasadačom poriadku, kde štu-

dentky už nestáli pred oltárom, medzi ostatnými dievkami, ale vzadu za lavicami. Ostatné ženy v tomto čase zotrvali pri dedinskom spôsobe oblečenia (hacarka, maďarka). Hacarku nosila naďalej generácia žien narodených koncom 19. a začiatkom 20. stor. (ich počet sa zmenšoval), maďarku ženy narodené okolo r. 1920 a neskôr.

Výrazný presun k vývojovo novšej maďarke, zanechávanie pôvodného hacarského kroja, ako aj čoraz početnejšie preobliekanie do mestského odevu prišli povojnové roky. Dôvody, podľa informátorov, boli dvojaké: výnimčnosť v cudzom prostredí a nepohodlie, čiastočne aj povojnový nedostatok materiálov. Všetko toto sa prejavovalo najmä u staršieho hacarského kroja, predovšetkým výrazná úprava hlavy, pre staršie ženy nepohodlná. (Informátorka A. S., nar. r. 1903, preobliekla sa r. 1977: *Nikto nechce nosiť droty, lebo to má takú hore širšiu a dole užšiu hlavu. Keď ideme na druhy valal — ta to už ňe.* Informátorka D. Č., nar. r. 1903: *Ja nošela kroj, ale jak muž umar, hlava me bořela a na to bolo treba drot. Tak teraz nošim len maďarku.* Informátorka M. H., nar. r. 1894: *Droty ňescem do hrobu, zle sa leži, fiskalo by ma na druhim svece.* Informátorka K. K., nar. r. 1910: *Ťažké mi to bolo, tesné. Keď som ostatnu dcéru vydávala (1962), ešte som bola v kroju.*) V súčasnosti nosí hacarku ešte asi päť žien. (Informátorka A. K., nar. r. 1906: *Dvacatštvero sme chodzili do kudzeľnej chyži a v kroju chodzim ja sama, ostatné v Ameriky i pomreli, ostatné v maďarky i zda jedna paňi; Keď nechceli tote kroje, tak začali v maďarke chodzic do tabakovej továrňi a keď nechceli už aňi v maďarkoch tak už paňe; Po tejto vojne už len maďarky a paňe; Mojo na cely život a furt som paradna a maďarky a paňe muša za modom.*)

Proces prechodu k mestskému odievaniu trvá a v šesťdesiatych a sedemdesia-

Divadelní ochotníci z r. 1928 v krojoch. Prochot, okr. Žiar n. Hr. Dobová fotografia

tych rokoch je zjavný najmä u strednej generácie žien, ktoré chodili celý život len v maďarke. Popudom k preobliekaniu, ku ktorému patrí aj zmena účesu (*prerucic še*) sú dlhodobé návštevy detí, opatrovanie vnúčat mimo Myslavy, prehovárание v zamestnaní, liečenia a rekreácie, nátlak mužov, ktorí chodia od päťdesiatych rokov len v mestskom, prípadne pochádzajú odinakiaľ. Rozhodnutie nie je ľahké, každá generácia má stanoviská pre i proti. Niekedy sú napodiv názory najmladšej generácie konzervatívnejšie, kritickejšie. Informátorka M. K., nar. r. 1921, sa preobliekla r. 1968 na návšteve u sestry: *Z domu odchádzala maďarka a domov veľkomožna paňi! Chlapčok susedov išol a me zbačil — pokuknuť a ucekal domov a volal: mamo, mamo, catka paňi! A každý še pytal — aždaj ňeostaňece tak? Taka ňevesta si choďila do kostola a ja*

*pre teba aňi spac ňemožem. — Také čudo som urobila. K tomu zafov odmietavý názor: mestské šaty sú na nej jak na poráženej kuri perie, účes s trvalou jak by do šašmetli perún udrel. Informátorka M. B., nar. r. 1907, preobliekla sa r. 1945 z hacarky do mestských šiat: *V dedinských šatoch ma ňepuštili dnu-ka (v meste do obchodov) a po fronte ňebolo nič dostať. Deti hovorili — mamo preoblečte še už, všetci pojďeme do školy — a tak še ja prerucila. M. K., nar. r. 1932, preobliekla sa z maďarky do mestských šiat r. 1953: *Starší človek vyzerala v tom kroju, vrstovnícky sú už všetky preoblečené — povydávali sa za panoch.***

Zvyšok žien, ktoré naďalej chodia v maďarke, priberajú do odevu čoraz viac mestských prvkov. Účes a pokrytie hlavy sa zjednodušilo, na hlave nosia iba šatku, konfoška sa nosí zriedka.

Sukne a zástery (celé povyšované strojom) šijú miestne krajčírky, i nevyučené alebo samotné ženy.

Tradičný odev hacarka sa v súčasnosti na reprezentačné účely takmer nenesi. Iba ojedinele majú deti vlastný kroj, nový, ktorý si obliekajú na školské slávnosti (tanečné vystúpenia, kultúrne programy, karneval). V súčasnosti neexistuje v obci folklórna skupina, r. 1973 sa zorganizovala menšia skupina, ktorá reprezentovala myslavské kroje na 1. Prehliadke tichej krásy na Folklórnom festivale vo Východnej. V medzivojnovom období sa v hacarskom kroji hrávali ochotnícke divadlá. O hacarský kroj i folklór — ako výnimočný v okolí Košíc — prejavil záujem i priateľ Slovákov, anglický historik R. W. Seton-Watson a K. Plicka.⁷ Tradícia ručnej výšivky, súvisiaca s nosením hacarského kroja, zanikla s nástupom odevu maďarka, kde sa uplatnilo iba strojové vyšívanie záster. Staré výšivky sa iba ojedinele využívajú ako bytový textil (obrusy). Ojedinelé je i využitie súčiastok tradičného odevu pre mestský odev (napr. vyšívaná šatka prerobená na vestu k spoločenským šatom). Šijú sa kroje na bábiky, ktoré majú suvenírový (pre rodákov do USA) a dekoratívny charakter (vitríny).

Veľké Zalužice (okr. Michalovce)

Povedomie spolupatričnosti k okolitým obciam, týkajúce sa ľudového odevu, s ktorými by V. Zalužice tvorili špecifický región, sa takmer neudržalo. Súviselo to zrejme s vývojom východoslovenského, osobitne zemplínskeho ľudového odevu, ktorý sa na prelome 19. a 20. stor. odkláňa od tradičných, dožívajúcich foriem a nadobúda mestský charakter.⁸ Obyvatelia síce udávajú, že Zalužice (Malé a Veľké), Hažín, Lúčky, Závadka, Rebrin mali spoločný kroj, ale rozdiely medzi nimi a ostatnými dedinami nevedia povedať, uvádzajú detaily alebo iba vývojovo posunuté formy

(u Cemernom še nosila konfa, tu fizura — hoci staršia forma ženského účesu v Zalužiciach bola tiež konfa; od Topolan po Strážske sa nosili dlhé sukne fodrovane; na valaloch tak še nosilo, všade rovnako; iny kroj okolo Vranova, iny tu na vychodze okolo Mihaľovcoch a Rusnaci u Medzilaborcoch nosili bočkory).

Veľký vplyv na vývoj odevu v Zalužiciach už koncom 19. stor. malo početné vysťahovalectvo, najmä do USA. Uvedomujú si to i informátori a uvádzajú ho ako jednu z príčin skorého zániku najmä mužského tradičného odevu. (V Močaranoch, Krasnovcoch, Samudovcoch, Petrovcoch bolo menej amerikanov, preto sa tam dlhšie zachoval kroj.) Po prvej svetovej vojne sa mnohí z nich vracajú domov v mestských šatoch, i keď tlak miestnych názorov ich ešte núti ku kompromisu. Obavy pred príbuznými a rodákmi ich dohánajú k preobliekaniu sa v chotári a do dediny prichádzajú takí — aspoň čo sa týka odevu — akí odchádzali. (Bola hanba, že by amerikañec ñeprišol u beľaviñe domov — t. j. v tradičných plátenných šatoch.)⁹

Tradičný mužský odev, šitý doma a miestnymi krajčírmi, bol vo svojej pôvodnej zostave prevažne z domáceho konopného plátna (jednoduchého alebo tkaného keprovou väzbou — dreľich) — odtiaľ názov beľavina. Základom bola vyšívaná košeľa, dreľichovo nohavky s čiernym šnúrovaním okolo rázporkov, s čižmami a rôznofarebnou vestou (ľajblík). Súčasti tradičného vrchného odevu — šnúrovaný dreľichový kabátik (kikľa), gubaña z chlpatého súkna a kožuch patrili už v dvadsiatych rokoch odchádzajúcej minulosti. (Pamätam kurator z Verbovca chođil v gubañi, mal bile nohavky, kikľu; bile nohavky a kikľu šveger dlho nosil — ostal samotny — okolo r. 1935—1936; starši muži v kikľoch a v dreľichovych nohavkoch boli ešte i na svadbe r. 1947). Medzičlánkom medzi starým plátenným muž-

Odev detí. Dobová fotografia z r. 1936. Prochoť, okr. Žiar n. Hr.

ským odevom a mestským boli v medzi-vojnovom období módne čierne rajtky (*priče*) s čizmami, ku ktorým sa nosila vyšivaná košeľa i košeľa mestského strihu, na vestu vrchný čierny trojštvrťový kabát s fazónou (*gerok*). Toto bol sviatočný oblek vtedajších mládencov. Preskočenie tejto prechodnej fázy bolo zrejme nemysliteľné (*otec prišol 1920 z Ameriky a prišiel s bratovi šaty — ale si ich dal prerobiť na priče*). Do práce sa naďalej používajú drelichové nohavice a *tkata košeľa* — u ameríkancov i miestnych. (*Z Ameriky prišiel jak pan a ja prostačka. Na každý deň sa udržal kroj — bolo to lacné — drelichovo platno*).

Začiatkom 20. stor. patrili k ženskému odevu dve základné súčiastky, šité doma z konopného alebo kupovaného plátna: *podolok*, úzka spodnica od pásu nadol a *oplečko*. Po prvej svetovej voj-

ne sa prestávajú nosiť. Nahrádza ich mestský typ bielizne — *košeľa* (spočiatku i s úzkymi rukávmi, neskôr iba s ramienkami) a *buďogovi* (dlhé po kolená, dole stiahnuté gumou a ozdobené strojovou výšivkou), ktoré si šili ženy doma. Do funkcie spodnej bielizne prešiel i ži-vôtik, ktorý sa teraz oblieka na košeľu (*pasovník*). Z pôvodného tradičného odevu ostávajú naďalej široké naberané sukne (*kabat*), vrchné farebné, spodné biele. Spodných sukni sa nosilo 6—7, naspodku mávali ešte prišíty volán, ukončený strojovou výšivkou (*bily kabat s fodru, fodraš*) — oproti staršiemu kroju z konca 19. stor. sa rozšírila silueta, skrátila sa dĺžka sukien. K sukni sa opásala zástera, ktorá v tridsiatych rokoch ostáva však už len ako súčasť pracovného odevu. Miesto oplecka sa začínajú nosiť rôzne druhy blúz, ovplyvnené módou dvadsiatych rokov (znížený

pás, goliere). Ich názvy sú rôzne (*pondola, vizitka, engečka, mech, komplet, džemper*), rekonštrukcia ich časovej postupnosti je ťažká, fotografovanie bolo v medzivojnovom období zriedkavé. Súčasťou vrchného odevu žien sú okrem kožucha so šosom (*serjanka s fodrou*) tiež evidentne mestského pôvodu (*geročok, gerok*).

Stará forma účesu vydatých žien — *konča* — (dva vrkoče okrútené okolo drevenej *ihličky*) zanikala spolu s oplečkami, v dvadsiatych rokoch bola už zriedkavá. Vtedy sa prestali nosiť aj malé šatky, ktoré sa uväzovali na účes vo funkcii čepca (*začepka, čepianka*). Na čepiec sa nepamätajú ani najstarší informátori, vydaté ženy chodili voľakedy len v čepianke, na ktorú sa viazala ešte väčšia šatka (*chustka*). Zjednodušená obdoba účesu *konča* (dva vrkoče upevnené do uzla iba vlásenkami, bez ihličky) ďalej existovala pod názvom *fizura*, k nej sa už nenosila čepianka, ale iba šatka. U najstaršej i strednej generácie prežíva *fizura* do súčasnosti — i k mestským šatom — a chodí sa už aj s holou hlavou (*chustočka iba keď pasuje ku šatom*). Z vrstovníčiek informátorky M. Š., nar. r. 1916, je iba jedna ostrihaná (obchodníčka), ostatné majú *fizuru*. Generácia 50-ročných žien, ktoré pracujú v dedine (JRD), nosí *fizuru*. Ženy zamestnané v meste sú ostrihané.

Popri tradičnej obuvi (čizmy a panťofle — *papuče*) sa u Baťu kupujú prvé ženské topánky a pančuchy i mužské bagenče.

V súčasnosti v Zalužiciach nechodí v tradičnom kroji už nikto. Pod „krojom“ rozumejú iba najstaršiu vrstvu (u žien oplecko, konfu, u mužov vyšívajú košeľu, drelichové nohavice a príslušné doplnky). (Informátorka H. H., nar. r. 1942: *Mama ňenosila kroj, nosila iba široké sukne a blúzy*). Niekoľko rokov po druhej svetovej vojne sa ešte nosili široké sukne, dodierali sa posledné drelichové nohavice do práce. Naj-

staršia generácia mužov nosí bežné mestské odevy a najstaršia generácia žien šaty (*vigan*) alebo sukne (úzke) a blúzy. Na pracovný deň zásteru (*šurc*). Najmladšia a stredná generácia (pracuje mimo obce, chodí do škôl) sa oblieka do mestských šiat, ktoré kupujú hotové v konfekcii alebo si ich dávajú šiť u miestnych či michalovských krajčírov, krajčirov, i nevyučeních. V móde sa sledujú všeobecné súčasné smery.

Väčšina žien mala už za prvej ČSR šijací stroj (*mašinka*) a šili pre bežné potreby bielizeň i niektoré časti odevu (sukne, blúzy, zástery, pracovné šaty). Staršie ženy si i dnes šijú samy, prípadne im šaty vystrihne krajčírka (*sabotka*). Do založenia JRD sa bežne pestovali konope, priadlo a tkalo sa, doneďávna (pred 5—6 rokmi) ešte handričkové koberce. Vyšívalo sa aj v minulosti málo — väčšinou iba obradový textil (obrasy).

Súčasťou starého tradičného kroja sa takmer nezachovali, stredná a najmladšia generácia niektoré z nich ani nikdy nevidela. V najlepšom prípade pozná kroje z nepočtených starých rodinných fotografií alebo z fotografií miestnych divadelných ochotníkov, ktorí hrávali za prvej ČSR. Folklórna skupina so stálou činnosťou v Zalužiciach nebola, v povojnových rokoch sa iba príležitostne nacvičovali miestne tance a spevy na školské slávnosti. Na túto príležitosť (aj k iným, 1. máj, karneval, výročia, slávnosti) bolo treba ušiť nové kroje (chlapčenské, dievčenské), ktoré však so staršou tradičnou odevnou kultúrou nemajú nič spoločné (syntetické materiály, strojová vyšívka). Bytový textil (pretkávané, vyšívajú obrasy) z medzivojnového obdobia sa zachoval vo väčšom počte a pri súčasnom trende využívať „ľudovky“ i v modernom interiéri sa v niektorých domácnostiach aj používajú. Zásľuhu na tom majú do istej miery i mestskí majitelia chat okolo Širavy, ktorí sú v tomto pre miestnych

Ženský a detský odev vo Veľkých Zalužiciach, okr. Michalovce. Dobová fotografia približne z rokov 1915—1916

obyvateľov akýmsi vzorom. No odmietanie starého, spojeného vo vedomí s dedinskou biedou, ešte stále dožíva i u mladšej generácie, ktorá ju sama nezažila. (Informátorka M. S., nar. r. 1946: *Keby sa zachovali zvyky, bolo by to pekne, ale lepšie je to teraz*; H. H., nar. r. 1942: *Kroje v súčasnosti nemajú čo robiť a nepovažuje za potrebné ich ani zachovať*; D. F., nar. r. 1946: *Vytkavane obrusy zostali u mamy, od ktorej dostala aj handričkové koberce, nechasnujem ich, nikto nechasnúje, tak ani ja. Len taki chudobní majú domáce pokrovce.*) Pokusy najmladšej generácie využiť zvyšky tradičného odevu v modernom oblečení sú výnimkou (napr. dievčatá si zo šatiek šijú vesty, z drelichového plátna nohavice, sukne). Novo vyrobenými „krojmi“ však zásobujú vo veľkom svojich príbuzných v USA, ktorí

sa schádzajú a dodržiavajú vianočné, veľkonočné zvyky, hody. (*Kroje majú ušité, aj odtiaľto, z domu.*) Pre vzájomné návštevy príbuzných sa vyrábajú ako dary najmä zástery, obrusy. Vyšivajú sa strojovo, výnimočne i ručne, podľa vzorov z Dorky, Burdy. Syntetické materiály, netradičná farebnosť a vzory dnes reprezentujú zalužický kraj či výšivku.

Prochoť (okr. Žiar nad Hronom)¹⁰

Starší Prochofania vedia pohotovo vymenovať obce, v ktorých sa nosil taký istý tradičný odev ako tunajší: Prochoť, Horná a Dolná Ždaňa, Trnávka (Horná a Dolná), Prestavky. Podľa názvoslovia i foriem niektorých súčastí mužského a ženského odevu sem okrajovo zasiahla veľká oblasť podpolianskeho odevu.

Na prelome 19. a 20. stor. tradičný mužský a čiastočne i ženský odev pozostával väčšinou z domácich materiálov. Pestovali tu konope, menej ľan, z ktorých sa tkalo plátno; chovali sa ovce a dorábalo sa biele i čierne súkno, ktoré dávali *valkať* v Kľačanoch, kde bola valcha. Z domáceho plátna šili pre mužov krátke košeľe so širokými rukávami, *gate (gäťe)*, ku ktorým sa nosila zástera, plátenná biela alebo čierna; pre ženy oplecká, košeľe a sukne. Mužské súkenky, trojštvrťová *kabaňica*, dlhá *huňa* i *šuba* boli z bieleho, obuv (*pančuchy, kapce*) i krátka kabanica detvianskeho typu z čierneho súkna. Biele súkno bolo aj na pokrovce, ktorými sa prikrývali v letných maštaliach (*kraviarkach, salašoch*). Z domáceho materiálu bol i kožušok bez rukávov. Typickou súčasťou starého mužského odevu bol i široký opasok s prackami.

Ženský odev v tomto období pozostával z už spomínaných plátenných súčastí (krátke oplecko, pod ktoré sa už nosila mestská *košeľa* s dlhým *staňom*). Starší typ sukne, riasená a vpredu nezošitá *zápona* z domáceho plátna, bola

už začiatkom 20. stor. na ústupe, mladé ženy nosili zošité *kittle* z farbiarčiny. Zásterka sa v tomto čase nosí už iba do práce, k všednému odevu, zo sviatočného mizne. Spomedzi ostatných súčastí odevu (šatka a kosička, živôtik a kožúšok) treba spomenúť *kožuch*, ktorý sa spomína ako drahá súčasť odevu už v testamente z r. 1873¹¹ a proti dažďu a snehu *obrúsok*.

Účes vydatých žien *špunt* tvoril vrkoč, skrútený do uzla na temene hlavy a upevnený vlásenkami. Čepiec sa začiatkom storočia stáva súčasťou iba sviatočného odevu, vo všedné dni sa nosí na hlave iba šatka.

Okrem spomínanej súkennej obuvi nosili muži krpce (*bačkory*), čižmy boli ešte koncom minulého storočia vzácnosťou (farár, horár, bývalí vojaci) a začiatkom 20. stor. patrili k sviatočnému odevu mužov a žien.

V tradičnom odevu *po sedliacky* chodili všetci obyvatelia — roľníci, furmani, pastieri, lesní robotníci a ich ženy, ktorí boli nútení odchádzať v značnom počte i na sezónne práce mimo dediny. Obdobie po prvej svetovej vojne nadväzovalo na staré tradičné formy odevu, no postupne sa jeho charakter mení, pribúda mestských prvkov, niektoré staré zanikajú. Prvé signály tohto procesu v mužskom odevu zachytil i A. K. Medvecký začiatkom 20. stor.¹² Ešte stále však zo žien sa *po pánsky* obliekajú v dedine iba prísťahovaní (horárka, učiteľka, farárska gazdiná).

S najstaršími generáciami mužov dožíva v štyridsiatych rokoch aj ich odev. Na fotografii z r. 1919 sú chlapi na spoločnej kosbe ešte oblečení aj v *gafoch*, no už potom gate do kostola nosili iba dvaja starci, s ktorými dožil aj starý účes — dlhé vlasy. R. 1930 zomrel 72-ročný muž, ktorý nosil ešte široký opasok, po ňom poslední, čo chodili v súkenkách a kabaniciach. Muži, najmä mladí, začínajú si kupovať mestskú konfekciu.

V medzivojnovom období ženy predstavujú nosiť oplecká — najmä do práce — a miesto nich nastupujú rôzne druhy mestských blúz a kabátikov (*kabát, harajda, blúza*), bežná je spodná bielizeň (košeľa, nohavice). Pretrváva široká naberaná alebo skladaná sukňa, zásterka iba v pracovnom odevu. Čepiec, podobne ako oplecko, sa oblieka iba na niektoré sviatky a príležitosti (Veľká noc, Vianoce, hody, svadby).

Na zhotovení odevu sa podieľali ženy, ktoré šili ručne, ojedinele i na stroji, najmä plátenné súčasti (bielizeň, pracovný odev). Okrem toho v Prochoti a na okolí pracoval pomerne veľký počet remeselníkov, ktorí zhotovovali na zákazku nielen krojové súčasti, ale i mestské šaty (pre mužov). Boli to krajčíri, krajčírky, obuvníci, ale i šikovni jednotlivci, ktorí vedeli šiť napr. krpce, súkennú obuv — často za naturálnu mzdu. Hotové šatstvo sa kupovalo v blízkych mestečkách (Hliník, býv. Sv. Kríž, Banská Štiavnica, Nová Baňa) v obchodoch i na jarmokoch. Továrenskú obuv od Baťu (baganče, topánky, pančuchy) za prvej ČSR celkom nahradila pôvodnú tradičnú obuv mužov i žien.

Postupný prechod k mestskému odevu, ku ktorému dospel vývoj v Prochoti, sa v rokoch vojny ustálil tak, že muži nosili bežný mestský odev, u žien z tradičného pretrvávajú široké sukne, účes *špunt*, zakrytý šatkou. Iba na niektoré príležitosti sa nosí oplecko v spojení so živôtikom a so šatkou, prekriženou cez prsia, čepiec.

Náhly zvrät v tomto vývoji spôsobila katastrofa v marci 1945, kedy dedinu vypálili Nemci. Strata majetku — aj odevu — donútil Prochoťanov k drastickej zmene v celom spôsobe života a aj v odevu. Spomienky na udalosti spred 40 rokov sú podnes živé a vo vedomí ľudí tvoria dôležitý medzník medzi starým a novým spôsobom života. V odevu prispel k zmenám i povojnový nedostatok materiálov. Ženy začali nosiť

mestské šaty alebo sukne a blúzy. (*Všetko mi zhorelo, nechcela som široké sukne, bol to väčší výdavok; Šikovnejšie je to, to sa plantalo, teraz by som to neobliekla ani za pokutu; Zo širokých kitlí sme sa preobliekli, keď sme vyhoreli.*) V širokých sukniach chodí v súčasnosti iba niekoľko starých žien (asi desať). Staré návyky sa však ťažko opúšťajú (*pod šatami i dnes nosím kartónovú sukňu — sukne boli lepšie, pripasoval si to človek, ako bolo treba*). Tradičný účes *špunt* nájdeme iba u najstaršej generácie, chodia i s nepokrytou hlavou, bez šatky.

Kroje si v súčasnosti obliekajú iba ženy na reprezentačné účely, ako je napr. kladenie vencov k pomníku SNP nad dedinou, celoslovenské dožinky v Nitre, do sprievodu na 1. mája, ochotnícke divadlá (ktoré boli i za prvej ČSR príležitosťou na využitie krojov), na vystúpenia dnes už neexistujúcej folklórnej skupiny a na „parádnú“ svadbu. Staršie ženy idú vo vlastných krojoch i čepcoch (pokiaľ sa zachovali), stredná generácia už v nových, zjednodušených, ktoré si ušili iba na spomenuté príležitosti. Mužské kroje sa neobnovujú.

Skromná výšivka, ktorá bola na starom odevu, nevytvorila predpoklady pre udržiavanie tradície ručných prác. Donedávna živé tkanie handričkových kobercov sa pred niekoľkými rokmi zanechalo. Šijacie stroje sa začali vo väčšom množstve používať až po druhej svetovej vojne (mnohé si priniesli z opustených susedných nemeckých dedín). Mestské šaty si šijú staršie ženy samy alebo si dávajú šiť miestnym nevyučným krajčírom. Mladšie ženy i muži využívajú služby krajčírskoho družstva v Hliníku, Žiari nad Hronom, kam väčšina z nich chodí pracovať. Najmladšia generácia, narodená po r. 1950, má často k tradičnému odevu ľahostajný, až odmietavý postoj. (*Vnučke sme spomínali voľačo, že kitľu — a sa pytovala, že čo to je; Syn nič nechce z kroja, vraj to*

všetko len handrárovi do vreca — ne-návidí takuo; Bolo to pekné, ale to sa už čilejk zanahá všetko; Lepšie sú mestské šaty, praktickejšie.)

ODEV NA SVADBE

Zmeny v celkovom vývoji tradičného odevu, ktoré sme zaznamenali v skúmaných obciach, sa prejavili i v odevu na svadbu. Na dedinách sa v minulosti k tomuto obradu viazal nielen cirkevný akt — sobáš, ale svadba bola súhrnom rôznych obradov, zvyklostí, v ktorých dôležitú úlohu mal odev, s výraznou znakovou symbolikou. Prvoradý bol odev nevesty a ženicha, ktorý vyjadroval nové postavenie mladého páru vo vzťahu k dedinskej pospolitosti.

Reminiscenciou na obdobie, kedy sa svadby konali po ukončení poľnohospodárskych prác, teda v zime, je obradový odev, ktorý sa v skúmaných dedinách zachoval až do prvých desaťročí 20. stor. Výrazne sa v ňom uplatňovali rôzne zimné vrchné súčasti staršieho tradičného odevu a kontinuálne v nich pokračujú i niektoré vývojové novšie, prevzaté už z mestského odevu. (Láb — nevesta v *mentičke*, ženich v *jankli* z bledomodrého súkna; Myslava, v odevu *harcarka* nevesta v *huňke* z bieleho súkna; Zalužice — nevesta i ženich v *gubaňke* z chlpatého súkna; Prochoť — v teste teste z r. 1873 ustanovuje dedičstvo z pozostalosti pre dcéry, z ktorého všetkým trom odratúva sumy za *kožuch* a šaty k vydaju, nevesta r. 1919 má *kabát*).¹³ Už v prvých desaťročiach 20. stor. sa zimné termíny svadiieb nedodržiavajú a tradícia kožušinového zimného odevu (ku ktorému sa viazali i symbolicko-magické úkony) stráca opodstatnenie a dožíva.

Obdobie po prvej svetovej vojne do polovice 20. stor. prináša zmeny v odevu svadobného páru. Pretrvávajú staré, tradičné formy popri nových, prevzatých z mestského odevu. Archaická ú p r a v a

hlavy nevesty (parta, veniec), ktorá mala v odevu dôležitú symbolicko-znakovú funkciu, viazala sa obvykle k tradičnému odevu. (Láb — posledná nevesta *ve slovenských a v zeleném vjenci* r. 1952; Myslava — nevesta v hacarke má partu do r. 1945, nevesta v maďarke vo venci od tridsiatych do päťdesiatych rokov; Zalužice — nevesta vo venci do konca dvadsiatych rokov; Prochof — nevesta vo venci, ktorého súčasťou sú vzadu stuhy nazývané *parta* do konca tridsiatych rokov, posledná nevesta vo venci cez druhú svetovú vojnu.) No už od tridsiatych rokov sa spolu s inými mestskými prvkami (blúzy), dostáva do obradového odevu nevesty závoj (*šlajer* — Zalužice, Prochof), niekedy ešte i v spojení s vencom (Prochof). Mužský svadobný odev v tomto období charakterizujú rajtky s čižmami, mestský klobúk, ozdobený svadobným perom (Láb, Myslava) alebo mestské obleky s pierkom na klope (Zalužice, Prochof).

V rokoch po druhej svetovej vojne sa už vo všetkých štyroch lokalitách sobáši mladý pár v mestskom odevu. Po uzákonení povinného úradného sobáša (r. 1949) sa začína odlišovať odev svadobného páru na civilný a cirkevný sobáš.

Do konca päťdesiatych rokov sa úradný sobáš nepovažoval za slávnostný akt, nevesta so ženíchom prichádzali na miestny národný výbor iba v sprievode dvoch svedkov, často iba v pracovných šatách (Myslava r. 1959 dokonca v teplákoch). Časový odstup od cirkevného sobáša bol najmenej tri týždne (čas potrebný na cirkevné ohlásky). Slávnostné oblečenie (nevesta v bielom, so závojom, kyticou, ženích v tmavom obleku s pierkom na klope) bolo určené na cirkevný sobáš, kedy sa konala aj hostina, s viac-menej dodržiavanými zvyklosfami.

V období rokov 1955—1975 sa termíny medzi úradným a cirkevným so-

bášom skrátili (týždeň — jeden deň). Odev mladomanželov na civilný sobáš nadobudol sviatočný charakter. Nevesta si oblieka krátke šaty. Tmavé kostýmy s bielou blúzou vystriedali spoločenské šaty, väčšinou zo syntetických materiálov (tesil, diolen, krimplen), ktorých farba i strih sledovali bežné módné smery, prispôsobené v niečom miestnemu vkusu. Hlava ostáva nepokrytá, účes upravený kaderníkom. Ako doplnok má kabelku, bez kytice. Ženích je v svetlejšom (nie tmavom) spoločenskom obleku. Okrem dvoch svedkov sa na úradnom akte zúčastňuje blízka rodina, prípadne známi, ktorých pozývajú domov na menšie pohostenie. Pohostenie sa prináša i na MNV (fľaša páleného a torta), podobne ako sa zvyklo nosiť na faru. Na cirkevný sobáš je nevesta naďalej oblečená do bielych dlhých šiat, na hlave má závoj s rôznou úpravou z umelých kvetov, v ruke má kyticu (dar od ženicha). Ojedinelé sú krátke šaty s klobúkom, ktoré boli súčasťou minimódy šesťdesiatych rokov, a boli všeobecne kritizované najmä staršou generáciou. Ženích má tmavý spoločenský oblek, v klope pierko, kvet, ako doplnok biele rukavice. Svadobná hostina, ktorá sa koná v deň cirkevného sobáša, je nielen odrazom prosperity miestnych obyvateľov, ale nadobúda prestížny charakter čo do počtu účastníkov, pohostenia i svadobných darov. Počet hostí (150—300) si vyžiadal aj inú organizáciu. Termíny svadieb sa preto zvyčajne presúvajú na letné, jesenné mesiace, kedy je možné využiť priestory mimo domu (svadby *pod stanom* — Myslava, Zalužice, na dvore — Láb, Prochof), najímajú sa profesionálne kuchárky.¹⁴

V posledných desiatich rokoch (1975—1984) sa čoraz častejšie stáva, že úradný aj cirkevný sobáš sú v jeden deň. Mladý pár má slávnostné oblečenie (nevesta dlhé biele šaty, závoj, kyticu, ženích tmavý oblek s kvetom alebo pierkom, rukavice). Na sobášne šaty nevesty sa

Sobášny odev z Veľkých Zalužíc, okr. Michalovce. Dobová fotografia z rokov 1938—1939

používajú rôzne druhy drahých materiálov (čipky, vyšívany krimplen, priehľadné látky), často dary od zahraničných príbuzných (USA — Láb, Myslava, Zalužice), zhotovené na zákazku v krajčírstvach v meste alebo u miestnych krajčíroch (často špecializovaných len na šitie svadobných šiat — napr. Láb, Prochoť). Tieto sledujú svetovú módu, často zo zahraničných časopisov, katalógov, ale prispôbujú sa i miestnemu vkusu, ktorý uprednostňuje niektoré prvky (napr. v Lábe módné rukávy s volánom, nazývané *omáčkové*, Zalužice — úprava závoja s tromi kvetmi, kytica pre nevestu z bielych kvetov s jediným červeným, Láb — oblek pre ženicha v pastelovej farbe s tmavým lemovaním a pod.). Úradný sobáš sa už často nekoná v samotnej obci (MNV je inde —

napr. Myslava, Prochoť), podobne z rôznych dôvodov ani cirkevný. Mimo domu sa usporadúvajú aj svadobné hostiny (kultúrny dom, hotel, rekreačné zariadenie a pod.), na prepravu sa používajú osobné autá, autobusy. Obligátnou súčasťou svadby je od povojnových rokov fotografovanie, ktoré v minulosti bolo málo rozšírené (výnimkou je Láb, kam už za prvej ČSR chodili fotografi z Malaciek, Stupavy a zachovali sa skupinové fotografie svadobčanov; ojedinelé fotografie svadobného páru sa nájdu v Zalužiciach a Myslave, takmer nijaké v Prochoti). Okrem profesionálnych fotografií súčasného svadobného páru, zhotovených v ateliéroch v blízkych mestách, priebeh svadby v posledných desiatich rokoch zvečňujú aj početné amatérske fotografie.

V minulosti dominantným obradným úkonom svadby bolo *čepčenie nevesty*. Čepčenie sa konalo po sobáši, pred polnocou, prítomné boli iba ženy (Láb — *čepila krsná maci* vo svojom dome; Myslava — čepila svatka u susedov, ale vždy o dom vyššie; Zalužice — čepila svatka v svadobnom dome; Prochoť — čepila krsná matka v svadobnom dome). Čepčenie sprevádzali spevy a tanec so sviečkami (Láb, Myslava). Zaradenie do stavu vydatých žien a povinnosť chodiť so zakrytou hlavou — aspoň šatkou, ostávalo záväzné ešte v medzivojnovom období, lebo čepce (Láb, Myslava, Prochoť) a šatky, ktoré prevzali funkciu čepca (*kontoška, záčepka, čepianka* — Myslava, Zalužice) sa už bežne na všedné dni nenosili. Postaveniu vydatej ženy podľa veku zodpovedalo i presne vymedzené miesto v kostole. (Myslava — pred oltárom za *šrankami* stáli dievky, za nimi mladšie, vydaté, s vyzdobenými *kontoškami*, medzi lavicami stáli staršie ženy, najstaršie sedeli v laviciach na pravej strane; Prochoť — pre mladšie vydaté ženy bola vyhradená ulička medzi lavicami.)

Osobitné miesto v kostole mali v tom-

to období aj slobodné matky — *prespanky*, ktoré smeli stáť v kostole len v *babincu*, t. j. pod chórom (Myslava), alebo ak zistili, že je dievča v druhom stave, urobili dievčatá v kostole okolo nej kruh — *kouo*, v ktorom zostala sama (Láb). Porušenie morálky malo svoje vyjadrenie i v tradičnom odevnom systéme, osobitne v úprave hlavy, *prespanka* nemohla nosiť odznak dievčova — *partu* alebo *veniec* a musela chodiť s pokrytou hlavou bez toho, aby čakala na *sobáš*. (Láb — *prespanka* mohla mať na *sobáš*, pokiaľ jej stav nebolo vidno, len *krámský průtek*, malý venček bez rozmarínu. Ak bol jej stav viditeľný, mala na hlave šatku, ak už bolo dieťa na svete, šla na *sobáš* v jednoduchom, nezdobenom *čepci* alebo v *ručníku*. *Šla ve vjenci na sobáš, ale potom s ňú bylo zle!*; *Kerej koza zežrala vjenec — tá šla na sobáš v ručníku alebo v čepci, ale né tem ozdobném*. Myslava — pri kroji *hacarka*, keď bol na *prespanke* vidno jej stav, tak sa sama začepila a na *sobáš* šla v *čepci*, *maďarka* v šatke. *Jak še už veľo o ňej hutorilo, tak še sama začepila a šla si zastať medzi ženy v kostole*; *Jedna jest taka, co še ňezačepila, v parte šla na prišahu — o mešac porodila, ale lazarika, umar.*) V Zalužiciach, kde už za prvej ČSR zaniká tradičná úprava hlavy vydatých žien, musela *prespanka* zmeniť účes a zakryť si hlavu šatkou (*prespanka už varkoč ňenosila, tem fizuru a chustku*). V Prochoti šla *volakedy prespanka na sobáš s holou hlavou*.

I keď so zánikom celého systému tradičného odievania zanikali aj tieto zvyklosti — staršia generácia žien s pohoršením komentuje predovšetkým prestupovanie *volakedajších noriem* v odevu (morálne poklesky boli tie isté i v minulosti). (Láb — *Dnes má pupek pod nosom a ide v bílém, s kylicú, vjencem a má šlajer — volakedy by si to aňi nedovolila*; Myslava — *Čím väčšia kylica, tým väčšie brucho a zeleného, že by sa jedna krava nažrala*; Prochoť — *Volá-*

kedy šla na sobáš len holou hlavou a čil je aj v druhom stave a má šlajer a veňiec.)

Čepenie nevesty ostáva súčasťou svadobných zvykov v skúmaných dedinách aj po preoblečení sa do mestských šiat — t. j. asi od polovice 20. stor. do súčasnosti — i keď nie všade v rovnakej intenzite. Čepenie sa koná okolo polnoci a je obvykle spojené s preoblečením sa nevesty z bielych *sobášnych šiat*. Na čepenie nadväzuje aj jeden z najdôležitejších zvykov súčasnej svadby — vyberanie peňažných darov, ktoré mladému páru dávajú *svadobní hostia*. V Lábe pred čepením nevesty, keď je po polovici hostiny, chodí najstaršia družica s misou, ozdobenou rozmarínom a *pýtá na vínek*. Prvá dáva peniaze, po nej *krstní rodičia*, potom ostatní. Až potom čepia nevestu, okolo ktorej chodí so sviečkami *krstná matka*, *kmotra*, *kamarátky* a na hlavu jej dajú šatku (*ručník*), ktorú má na hlave iba chvíľu a až potom odíde zo *svadobnej hostiny* preobliecť sa. V Myslave sa nevesta po polnoci preoblečie do krátkych spoločenských šiat, začepí ju *svatka* alebo najnovšie si uviaže šatku (*chustočku*) sama nevesta bez akýchkoľvek obradov. Šatka musí byť červená a býva obvykle z tej istej látky ako šaty (tiež červené). Nasleduje *predavarka* — tanec nevesty s družbom, po ňom idú povinne tancovať s nevestou *radradom všetci svadobníci (redovy)*, za čo platia peniazmi. Zvyky spojené s čepením a s vyberaním peňazí — i s preoblečením nevesty sú rozvinuté i v Zalužiciach. O polnoci sa nevesta preoblečie do krátkych šiat, doplnených *priesvitnou zásterou (šurc)* a začepia ju do *červenej šatky*, ktorá sa uviaže dozadu. Zvyky okolo čepenia i šaty nevesty na *redovy* sa v posledných tridsiatich rokoch zmenili. Do konca šesťdesiatych rokov čepila nevestu *svatka*, nevesta mala šaty *modrej farby* s *bielou priesvitnou zásterou*, na ktorej bolo veľké *vrecko* (na

peniaze). V posledných rokoch čepí nevestu družička, mladšia príbuzná alebo priateľka, šaty sú červenej farby, zástera bez vrecka (peniaze sa kladú na tácku — väčšie sumy). Zo sobášneho sa preoblieka aj ženích do svetlejšieho spoločenského obleku. Starý zvyk, že nevesta zahajovala *redovy* so svatkou odpadá, tanec začína družba s nevestou, po ňom ostatní. V Prochoti sa nevesta o polnoci preoblečie do spoločenských šiat (obvykle modrej farby), pri obliekaní jej pomáhajú kamarátky, ktoré ju aj začepia — uviažu jej šatku dozadu (*dnes len šatku založia, ale u nás to aňi tak veľmo ňerobia*). Stáva sa, že nevestu ani nečepia, ostáva v dlhých sobášnych šatách do polnoci, v tých tancuje *sólo tañec*, kedy sa *platí za ňevestu*. Potom sa preoblečie.

I keď súčasné svadobné zvyky zachovávajú prvky súvisiace so zmenou spoločenského postavenia mladého páru, najmä nevesty (čepenie), tieto nadobúdajú postupne iba podradnejšiu funkciu — v podstate tvoria iba vstup k dominante súčasnej svadby a tou je (z hľadiska ekonomického profitu) *tanec s nevestou*, resp. jeho adekvátne formy (vyberanie *na vínek* v Lábe, *redovy* v Myslave a Zalužiciach, *sólo tañec* v Prochoti). Symbolické sumy, ktoré sa platili v päťdesiatych rokoch (10—20 Kčs, ktoré sa ľahko zmestili do vrecka na zástere), vzrástli dnes na 100—600 korún. Na veľkej svadbe, ktorú financujú rodičia, sa vyberie okolo 40—60 tisíc korún, ktoré dostáva mladý pár, takže naozaj sa často stáva, že *rodiče še rozsypu, ale mladí maju zisk*.

Svadba ostávala v r. 1945—1960 jednou z mála príležitostí, kedy si tradičný odev obliekala ešte stredná a staršia generácia, najmä žien. Zachovávali sa tu niektoré formy, ktoré sa v bežnom odevu už nenosili (Myslava — mladšie ženy v maďarke v *konťoškách s bričkami*, bez šatiek; Zalužice — staršie ženy v spodných *fodrovaných sukniach*, aby ich

pri tanci bolo vidno, starší muži v drelichových nohaviciach s čižmami s ostrohami; Prochoť — staršie ženy si na „parádnú“ svadbu založili čepce a pod.).

Svadba, v súčasnosti najväčšia spoločenská udalosť na dedine, býva podnetom a príležitosťou manifestovať osobnú či rodinnú prestíž pred kolektívom — a to odevom, vecnými či peňažnými darmi. S prechodom k mestskému oblečeniu vytvorila sa za posledných tridsať rokov tradícia — najmä u žien — obstarávať si takmer povinne na svadbu nové oblečenie (sobáš detí, blízkych príbuzných). Menej frekventované sú príležitosti, ktoré boli záväzné v minulosti (Veľká noc, Vianoce a hody), ku ktorým sa pripájajú ešte súčasné oslavy MDŽ a promócie. Dnes je svadba aj častou príležitosťou a dôvodom k trvalému zanechaniu tradičného odevu (Myslava) alebo k zmene tradičného účesu (Myslava, Prochoť).

DLHĚ NOHAVICE V ŽENSKOM ODEVE

V slovenskom ľudovom odevu, ako aj v odevu národov strednej Európy, sa nohavice ako súčasť ženského odevu nenosili. Boli výlučným znakom mužského odevu a boli jedným z prvkov, ktorý vytváral pohlavne biformný odev (na rozdiel od iných mimoeurópskych národov, napr. Ázie a i.). Napokon aj v mestskom odevu 20. stor. sa považovali za najrevolučnejšiu súčasť funkcionalistického odevu, ktorú priniesla móda dvadsiatych rokov a až do konca druhej svetovej vojny ostali u žien iba súčasťou odevu, určeného na športové príležitosti. Až povojnové roky prinášajú v mestskom (obdobne aj v tradičnom) odevu uvoľnenie od mnohých predošlých konvencií (napr. odev sa demokratizuje, zotierajú sa spoločenské rozdiely, odev na rôzne príležitosti prestáva mať vyhranený charakter a pod.), a aj dlhé nohavice dostávajú v ženskom odevu svoje stále miesto.

Pre mladú generáciu šesťdesiatych rokov sa stávajú džínsy dokonca manifestačným protestom proti meštiackemu životnému štýlu, dobrovoľnou uniformou bez rozdielu pohlavia, veku, majetku a národnosti.¹⁵

Po druhej svetovej vojne s mestským spôsobom odievania sa dostávajú na dedinu i nohavice ako ženský vrchný odev. Ich tradícia vo funkcii spodnej bielizne bola krátka (začiatok 20. stor.). Prvé sa prijímajú na vidieku tepláky, ktoré podnes plnia funkciu pracovného odevu vo všetkých vekových kategóriách. Jedným z dôvodov ich rýchleho rozšírenia, okrem praktickosti a ľahkej údržby, boli čoraz častejšie spoločné práce mužov a žien pri kolektivizácii. (Z podobných dôvodov sa začali nosiť nohavice ako spodná bielizeň — kolektívne práce a bývanie na sezónnych prácach.) Tepláky mali spočiatku okrem ochrany pred zimou i funkcie estetické a hygienické. Pri mnohých prácach, ako napr. okopávanie, pletie, stohovanie slamy a pod., sukňa nebola vhodným pracovným odevom. V súčasnosti nosí tepláky aj najstaršia generácia žien — i tie, ktoré chodia v kroji. Napriek výhradám, ktoré mali k nohaviciam v povojnových rokoch a ktoré i dnes čiastočne pretrvávajú, prispôbili si ich tak, že sú kompromisom medzi spodným a vrchným odevom. Nosia sa pri práci okolo domu, v záhrade, na poli — so sukňou i so zásterou, nosia sa i v zime do kostola (so sukňou, podkolenkami, vysokou zimnou obuvou). (Láb — *Darebňice sú to, nechce sa im prat, tá aj v tom zhňije (v teplákoch), čo by mala zásceru prat. Ešte keď pleje, tak ano.* Zalužice — *Teraz nosim teplaky v zime a po verchu štrímfle. Mladi budú nošic a stari merznuc? Jak hraju, tak mušime tancovac.*)

Stredná generácia žien (okolo 40 ročných) nosí dlhé nohavice od šesťdesiatych rokov, väčšinou rekreačne (výlety, bicykel, cestovanie a pod.). Je to generácia žien, ktorá vyrastala po vojne,

Mládenecký kroj z Veľkých Zalužíc, okr. Michalovce. Dobová fotografia z r. 1952

ale názorove ostáva voči tomuto oblečeniu konzervatívnejšia. Dlhé nohavice nepovažujú za vhodné spoločenské oblečenie (Zalužice — *Na zabavy nosia dievčatá rifle, dlhé nohavky, to sa mi ňepáči, krajšie je dievča v sukni*).

V sedemdesiatych rokoch, s oneskorením asi desať rokov za svetovým trendom, prišla aj na vidiek móda mladých — džínsy. Pôvodný zámer, protest proti konvenciám stratili a stali sa normou v odevnej mládeži, módnym diktátom. Prispel k tomu aj ich nedostatok v bežných obchodoch, kupovali sa v Tuzexe za vysoké ceny. V období ich najväčšieho rozšírenia v skúmaných dedinách (koncom sedemdesiatych rokov) boli takmer povinným oblečením mládeže na miestne zábavy. (Láb — *Keď prišla vyoblékaná na zábavu jak princezna, tak si ju nevšimli; Keď nemohli dostať rifle, tak ani iné nechceli; Myslava — Chodili na zá-*

Odev koscov pri spoločnom kosení. Prochoť, okr. Žiar n. Hr. Dobová fotografia približne z r. 1914

bavy dokonca v rifloch. Dcére babka ušili peknú blúzku a prišla sa domov preobliecť, bo nikto tam ňebol v sukni.) Aj táto móda prešla rôznymi premenami. Spočiatku sa nosili najmä modré, z hrubého plátna, neskôr aj rôznofarebné z pracieho kordu, napokon biele pláténne. Vytvorila sa osobitná terminológia („rifle“ — modré, biele plátno, „džinsy“ — praci kord). S údivom a nepochopením sa stretli najmä snahy mladých dodať drahým nohaviciam obnosený vzhľad, ktorý bol v minulosti prejavom chudoby (Láb — Nestálo to za nič tí obleky, šúchačky, vzal cihlu a škrkal po nohavičkách. My sme chodili k muzice vyoblékaní; Prochoť — Teraz nosia nohavice so záplatami — voľakedy to žobráci nosili, také budú aj vám dobré!).

V posledných piatich rokoch sa pod vplyvom výchovnej práce medzi mládežou stávajú džinsy aj rifle odevom voľného času, športu. (Láb — *Včieľky zakazujú v rifloch, aňi vlasatých nepuscá na zábavu, moc sa s tým začali zaobírat, tak teraz už ne, tak dva roky co to začalo;* Zalužice — *zákaz chodiť do školy v rifloch, na diskotéky sa chodí v rifloch, džinsoch, na zábavy v dedine chodia dievčatá v šatách, sukniach.*)

Mestská móda nohavíc teda prenikla i do odevu na dedine. Všetky generácie prijali tento nový prvok v odevu, ktorý je do istej miery vyjadrením zmien spoločenského postavenia ženy — i keď ho prijali svojím spôsobom i s výhradami — *teraz tota moda, no ňe? Obleče nohavice jak hlop a iđe.*

Oblečenie koscov pri spoločnom kosení v Prochoťi r. 1960

* * *

Tradičný ľudový odev v obciach Láb, Zalužice, Myslava a Prochoť sa viazal na obyvateľov, ktorí žili na dedine a zaoberali sa prevažne obrábaním pôdy. Koncom 19. a začiatkom 20. stor. jeho charakteristickými znakmi bola domáca výroba (materiál, zhotovenie) s kontinuálnym udržiavaním výrobných procesov, strihov, odevnej skladby, ako aj výtvarných prvkov. Mnohé z nich sa viazali iba na určité, lokálne či teritoriálne ohraničené územie a vytvárali odevné varianty. Začiatkom 20. stor. začínajú do tohto odevného systému prenikať mestské prvky ako dôsledok silnejúcej migrácie obyvateľstva (najmä sociálne slabších vrstiev) za novými pracovnými príležitosťami (sezónne práce, vysťahovalectvo), a v medzivojnovom období i zamestnanie v priemysle a čoraz intenzívnejší styk s mestom. Nevhodnosť tradičného odevu s výraznými

lokálnymi či regionálnymi špecifikami pri novom spôsobe práce, ako aj podceňovanie jeho nositeľov v cudzom prostredí, urýchlili proces zmien. Konzervativizmus dedinského prostredia, kolektívne normatívne zákonitosti boli však stále brzdiacimi faktormi pri prenikaní mestského spôsobu odievania, najmä v ženskom odevu. Postupne sa však niektoré archaické súčasti odevu a prvky (napr. oplecká, účesy a čepce) vymieňali za mestské formy, zaraďujúc ich ešte do pretrvávajúcej tradičnej odevnej skladby. Zmeny v mužskom odevu boli radikálnejšie. Po prvej svetovej vojne sa jeho vývoj uberať dvojakým smerom — jednak prevzatím mestského odevu (konfekčné šaty, košele), alebo k vytvoreniu prechodného oblečenia (rajtky s čižmami). Alternatívy a modifikácie medzi novým mestským oblečením a dosiaľ trvajúcim tlakom domáceho prostredia sa vytvorili v dedinách s početným vysťahovalectvom (Zalužice,

Láb), kde sa reemigranti vracajú k tradičnému odevu alebo volia kompromis (na sviatok mestský, do práce tradičný odev). Miešaním starých tradičných a nových mestských prvkov sa vytvoril osobitý druh ľudového odevu, akýsi polokroj, ktorý stráca lokálne, či užšie vymedzené regionálne špecifiká, ktorých nositeľom bol starý tradičný odev. (V Myslave sa dokonca rozdiel medzi starým tradičným, územne ohraničeným variantom ženského odevu a polokrojom, prevzatým zo širokého okolia Košíc, odrazil i v pomenovaní — *hacarka, maďarka*.) Takýto vývoj nie je ojedinelý, prebiehal aj v iných oblastiach Slovenska (napr. v Honte, na Podpoľaní a inde). V povedomí obyvateľov ostáva ešte i polokroj stále prejavom príslušnosti k sociálnej vrstve alebo prejavom rozdielu medzi dedinou a mestom, niekde spojeným s povedomím národnej príslušnosti (slovenské — nemecké šaty, panské — sedliacke, dedinské, valalské šaty).

Päťdesiate roky 20. stor. prinášajú vo všetkých obciach generačne diachrónny nástup mestského spôsobu odievania. S najstaršou generáciou zaniká obvykle aj najstarší vývojový stupeň tradičného ľudového odevu či polokroja. Tento proces urýchľujú od šesťdesiatych rokov i u strednej generácie žien čoraz častej-

šie pobyty a odchody z domáceho prostredia (do práce, návštevy detí, liečenia, rekreácie a pod.).

S prevahou mestského oblečenia slabne, alebo sa z rôznych dôvodov celkom prerušuje kontinuita tradície viazanej na ľudový odev ako prejav materiálnej kultúry (nezáujem, absencia konkrétnych artefaktov, neznalosť, odmietanie starého a pod.).

Výnimočne sa staré alebo novo zhotovené kroje používajú na reprezentačné účely (1. máj, celoštátne dožinky, školské slávnosti, výročia, karnevaly — Myslava, Zalužice, Prochot), alebo pri vystúpeniach folklórnej skupiny (Láb). Avšak i v súčasnom mestskom systéme odievania naďalej pôsobia niektoré princípy tradičného ľudového odevu, ktoré sa prejavujú v názoroch, myslení (konzervativizmus, kolektívne normy, generačné rozdiely a pod.). Tieto sa prejavujú — modifikované v nových podmienkach — nielen v oblastiach, kde sa dá predpokladať nadväznosť na staršie tradície, ako je to napr. v svadobnom odevu (sobášny odev, čepenie, symbolika fariieb, ustálené normy), ale i u odevných prvkov s krátkou tradíciou nielen v odevu na dedinách, ale i v mestách (dlhé nohavice u žien, džínsy a rifle u mládeže).

POZNÁMKY

- 1 NOSÁLOVÁ, V.: Slovenský ľudový odev. Martin 1983. Opis ľudového odevu na Záhorí s. 27—32.
- 2 Kniha o príchode Lábianov do Ameriky. Sestavil Benjamin Záhradník. Vydal Zábavný klub Lábskej obce v Chicago, Ill. 1941.
- 3 NOSÁLOVÁ, V.: c. d. Opis ľudového odevu v Myslave, s. 177—184.
- 4 Pôvod názvu „hacarka“ je neznámy, nevysvetľuje ho ani J. MACÁK, autor miestnej kroniky Z dejín Myslavy. Kronika je uložená v miestnej Pamätnej izbe. Kapitola 14, Kroj a obyčaje, s. 28—31.
- 5 Zvyk pretrval v susednom Nižnom a Vyš-

- nom Klatove do šesťdesiatych rokov, kedy dievčatá už nenesili tradičnú „hacarku“, ale novšiu „maďarku“ a miesto party mali na hlavách veniec.
- 6 KRÁLIKOVÁ, M.: Príspevok k poznaniu ľudového odevu vo Vyšnom Klatove. Nové Obz. 6, 1964, s. 228—250; KRÁLIKOVÁ, M.: Príspevok k problematike štúdia ľudového odevu na okolí Košíc. Historica Carpatica 5, 1974, s. 103—119. Podobný vývoj vidíme v ľudovom odevu v Honte, kde tiež nové formy prichádzali z južných oblastí. NOSÁLOVÁ, V.: Ľudový odev v Honte, rkp.
- 7 MACÁK, J.: c. d., s. 28. Prof. R. W. Seton-

- Watson, známy pod pseudonymom „Scotus Viator“ navštívil Myslavu asi v r. 1925—1928, pre K. Plicku spievala pesničky D. Jergová, nar. 1913, okolo r. 1930.
- 8 NOSÁLOVÁ, V.: c. d. Opis ľudového odevu Zemplínskej župy, s. 187—194.
  - 9 MANN, A. B.: Migrácia obyvateľstva ako jeden z determinantov zmien v ľudovom odevu. *Národop. Inf.*, 1983, č. 1, s. 102—165. V kapitole Vystahovalectvo uvádza autor podobné prípady aj z iných oblastí, najmä z východného Slovenska.
  - 10 NOSÁLOVÁ, V.: c. d. Opis ľudového odevu v Prochoti, s. 80.
  - 11 Testament je v súkromnom vlastníctve L. Vincenca, Prochoť.
  - 12 MEDVECKÝ, A. K.: Prochoť. *Sbor. Muz. slov. Spoloč.* 15, 1910, s. 110—126; Kronika obce Prochoť, uložená na MNV, s. 48—56.
  - 13 Pozri pozn. 11.
  - 14 Kronika obce Zalužice, uložená na MNV. Zaoberá sa vývojom obce od r. 1944 do r. 1973. Otázkam ľudovej kultúry nevenuje osobitnú pozornosť. Výnimkou je krátka stať z r. 1969, s. 62, ktorá sa zmieňuje medziiným aj o odevu a svadbe: „Zvýšil sa počet majiteľov osobných áut, televízorov, chladničiek a iných elektrických spotrebičov. Hlavne na obliekaní si naši občania veľmi potrpia. Sú to väčšinou rodiny, ktoré majú členov v Amerike, ale aj ostatní občania sa im snažia vyrovnaf. Obliekanie nepovažujem už za účelné, ale za prepých.“
- Rôzne rodinné oslavy sa robia veľmi prehnane. Zvlášť svadby, na ktoré pozývajú 200—300 ľudí. Na dvore sa postaví veľký stan, vypožičajú sa tanierne, poháre, príbory, obrusy z Michaloviec. V piatok zabijú ošípanú (niekedy i dve) a jalovičku. Pozvú kuchárky, ktoré riadia prípravu jedál. Samotná svadba začína až v sobotu asi o 16,00 hod. Určia dvojice (družba a družica), nasadnú do áut a ide sa na civilný sobáš na MNV. (Niektorí majú ešte aj cirkevný sobáš.) Z MNV kolóna áut s mladomanželmi a mládežou odchádza na fotografovanie do Michaloviec. Až ich príchodom domov začína svadba pre starších. Nasleduje bohatá hostina (7 i viac chodov). Medzi jednotlivými chodmi sa tancuje. Hostina končí asi o 24 hod. Po polnoci je „redovy“ — čepenie mladej a tanec. V nedeľu poobede sa hostina opakuje, často je aj hudba a opakujú aj čepenie mladej, ktorú nahrádza niektorý šikovný družba.“
- 15 *Obrazová encyklopedie módy*. Praha 1973, s. 307—320; SKARLANTOVÁ, J.: *Od krinolín k džínsúm*. Praha 1979, s. 174—216.

ТРАДИЦИИ И ИЗМЕНЕНИЯ НАРОДНОЙ ОДЕЖДЫ В СОВРЕМЕННОСТИ

Резюме

Традиционная народная одежда в населенных пунктах Лаб, Залужице, Мыслава и Прохот была присуща населению, которое жило в деревне и занималось преимущественно сельским хозяйством. В конце 19 и начале 20 века для этой одежды было характерным то, что она была домашнего производства (материал и изготовление), с преемственным сохранением производственных процессов, выкроек, композиций и художественных элементов. Многие из них были присущи только определенным ограниченным территориям и представляли собой отдельные варианты одежды. В начале 20 века начинают в эту систему одежды проникать городские элементы, как результат растущей миграции населения (главным образом социально беднейших слоев) в поисках работы (сезонные работы, эмиграция) и в период между

двумя мировыми войнами также в результате занятости в промышленности и возрастающей связи с городом. Процесс изменений одежды ускоряло и то, что при новом способе труда, традиционная одежда с яркими локальными и территориальными особенностями была непригодна, а также пренебрежительное отношение к ее носителям в чужой среде. Консерватизм деревенской среды, коллективные нормативные закономерности однако становились все более тормозящими факторами на пути проникания городской манеры одеваться, особенно в женской одежде. Однако постепенно некоторые архаические элементы одежды (например блузки со сборчатыми вышитыми рукавами, чепчики) заменялись городскими формами, но все еще включаясь в традиционный состав одежды. Изменения

в мужской одежде были более радикальные. После первой мировой войны развитие одежды пошло в двух направлениях: принятие городской одежды (готовых костюмов, рубашек выпущенных швейной промышленностью) или созданием переходных форм одежды (рейтузы с сапогами). Альтернативы и модификации между новой городской одеждой под существующим давлением местной среды образовались в деревнях, где была многочисленная эмиграция (Залужице, Лаб), и в которых вернувшиеся эмигранты возвращались к традиционной одежде или избирали компромиссный вариант, например, на праздники одевалась городская одежда, а на работу традиционная. Смешением старых традиционных элементов с новыми, городскими создавался особенный вид народной одежды, некий гибрид, который утрачивает локальную или еще более узкую региональную специфику, носителем которой была традиционная одежда. Подобное развитие народной одежды не является единственным в своем роде и нам известно и в других областях Словакии. В сознании населения остается и этот гибридный вид одежды все еще проявлением принадлежности к социальному слою крестьян или проявлением различия между городом и деревней, а иногда связывается с осознанием национальной принадлежности. Выражают это и его названия: словако-немецкий, венгерский; мужские — деревенские, крестьянские.

Пятидесятые годы 20 века приносят с собой во всех исследуемых населенных пунктах в рамках одного поколения приход городского способа

одежды. С старшим поколением отмирают и старые ступени развития традиционной народной одежды. Этот процесс ускорили 60-ые годы и в среднем поколении женщин все более частые уходы из родных стен (за работой, в гости к детям, лечиться, на отдых и т. д.).

С преобладанием городской одежды слабеет или с различных доводов целиком нарушается преемственность традиции, связанной с народной одеждой, как проявлением материальной культуры (утрата интереса к ней, нежелание одеваться по-старому, незнание и т. д.) В исключительных случаях старые или новоизготовленные национальные костюмы используются в торжественных случаях (празднование 1 мая, праздник урожая, школьные праздники, карнавалы и т. д.) или при выступлении фольклорных ансамблей. Однако следует отметить, что и в современном городском способе одежды существуют некоторые принципы традиционной народной одежды, которые проявляются во взглядах, мышлении (консерватизм, коллективные нормы, различия поколений и т. д.). Упомянутое проявляется в модифицированном виде в новых условиях и не только в областях, где и предполагается связь со старыми традициями (как например, в свадебных нарядах, в наряде жениха и невесты, цветовой символике, установленных нормах), но и в таких элементах одежды, которые имеют относительно краткую традицию и в городской одежде, (не говоря уже об их краткой традиции в одежде деревенского населения) например, брюки у женщин, мода на джинсы у молодежи).

DIE TRADITIONEN UND VERÄNDERUNGEN DER VOLKSTÜMLICHEN KLEIDUNG IN DER GEGENWART

Zusammenfassung

In den Gemeinden Láb, Zalužice, Myslava und Prochov war die volkstümliche Kleidung ein Attribut der Einwohner, die im Dorf lebten und sich vorwiegend mit Landwirtschaft befaßten. Am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts war die häusliche Erzeugung des Materials und die häusliche Verfertigung der Kleidungsstücke für die volkstümliche Kleidung charakteristisch, ebenso auch das konti-

nuerliche Beibehalten der Produktionsverfahren, des Schnittes, der Zusammensetzung der Kleider und dekorativen Elemente. Viele dieser Merkmale kamen nur in bestimmten, lokal oder regional begrenzten Gebieten vor und bildeten so Varianten der Volkskleidung. Zu Beginn des 20. Jahrhunderts begannen städtische Elemente in dieses Kleidungssystem einzudringen. Dies war eine Folge der zunehmenden

Migration der Dorfbevölkerung, insbesondere ihrer sozial schwächeren Schichten, auf der Suche nach neuen Arbeitsgelegenheiten (Saisonarbeits, Auswanderung), in der Zwischenkriegszeit auch eine Folge ihrer Beschäftigung in der Industrie und ihrer immer intensiveren Kontakte mit der Stadt. Die mangelnde Eignung der traditionellen Kleidung bei der neuen Beschäftigung, ihre ins Auge springenden lokalen oder regionalen Eigenarten sowie die abschätzige Beurteilung ihrer Träger in der fremden Umwelt beschleunigten das Eindringen der städtischen Kleidung in die Volkstracht.

Der Konservatismus der Dorfwelt sowie die kollektiven Normen und Gesetze wirkten jedoch immer noch als bremsende Faktoren, besonders bei der Frauenkleidung. Allmählich wurden jedoch manche besonders archaische Teile der Frauenkleidung, wie z. B. das *oplecko* (kurzes Frauenhemd mit breiten Ärmeln), die *rukávce* (kurzes Frauenhemd mit gerafften, bauschigen und reichbestickten Ärmeln), die typischen Frisuren und Frauenhauben durch städtische Formen ersetzt. Aber auch die neuen Elemente wurden in die immer noch bestehende traditionelle Struktur der Volkskleidung eingebaut. Viel radikaler waren die Veränderungen in der Männerkleidung. Nach dem ersten Weltkrieg verlief ihre Entwicklung in zwei Richtungen: entweder wurde die städtische Kleidung übernommen (Konfektionsanzüge, Herrenhemden) oder es entwickelte sich eine Übergangsform zwischen der Stadt- und der Dorfkleidung, z. B. Reithosen mit Schafstiefeln.

Alternativen und Modifikationen zwischen der neuen städtischen Kleidung und dem immer noch wirksamen Druck der konservativen Dorfwelt entstanden in den Gemeinden mit einer starken Auswanderung (Zalužice, Láb), in denen die Remigranten entweder zur traditionellen Volkskleidung zurückkehrten oder einen Kompromiß wählten: für die Festtage städtische, zur Arbeit traditionelle Kleidung. Durch das Vermischen der alten traditionellen mit den neuen städtischen Elementen bildete sich eine besondere Art der volkstümlichen Kleidung heraus, eine Art Halbtracht, in der jedoch die lokalen

und enger begrenzten regionalen Eigenarten der traditionellen Kleidung bereits fehlten. Eine solche Entwicklung ist keine vereinzelte Erscheinung, wir kennen sie auch aus anderen Gegenden der Slowakei. Im Bewußtsein der Bevölkerung blieb jedoch auch diese Halbtracht immer noch ein Merkmal der Zugehörigkeit ihrer Träger zum Bauernstand oder eine Äußerung des Unterschiedes zwischen Stadt und Dorf. Mancherorts ist die Halbtracht auch ein Ausdruck der nationalen Zugehörigkeit ihrer Träger; dies drücken auch die Benennungen aus: slowakische, deutsche, ungarische Kleidung, Dorf- oder Bauernkleidung.

Die fünfziger Jahre des 20. Jahrhunderts brachten in allen untersuchten Gemeinden einen generationsmäßig diachronen Antritt der städtischen Kleidung mit sich. Mit der ältesten Generation verschwand gewöhnlich auch die älteste Entwicklungsstufe der traditionellen volkstümlichen Kleidung oder der Halbtracht. Dieser Prozeß wurde in den sechziger Jahren auch bei der mittleren Generation der Frauen immer mehr beschleunigt. Die Ursache waren die häufigeren Aufenthalte der Frauen in der Fremde, das öftere Verreisen aus der häuslichen Umwelt (zur Arbeit, Besuche bei den Kindern in der Stadt, Kur- und Erholungsaufenthalte in den Kurorten).

Mit dem Überhandnehmen der städtischen Kleidung schwindet auch die Kontinuität der Tradition, die mit der volkstümlichen Kleidung als einer Äußerung der heimischen materiellen Kultur verbunden ist, immer mehr. Ja aus verschiedenen Gründen (Desinteresse, das Fehlen konkreter Artefakte, Unwissenheit, Ablehnung der alten Art sich zu kleiden) wird diese Kontinuität gänzlich unterbrochen. Ausnahmsweise werden die alten oder neuverfertigten Trachten noch an Festtagen zu Repräsentationszwecken getragen (Tag der Arbeit, Erntefest, Schulfest, Jubiläen, Karneval) oder beim Auftreten in Folkloregruppen verwendet.

Doch auch in der städtischen Kleidung wirken einige Prinzipien der traditionellen Volkskleidung weiter, sie äußern sich in den Anschauungen und im Denken der Menschen (Konservatismus, Einhaltung kollektiver Normen, Unterscheidung der

Generationen usw.). Den neuen Bedingungen angepaßt tauchen diese Prinzipien nicht nur dort auf, wo man ein Anknüpfen an ältere Traditionen voraussetzen könnte, wie z. B. in der Hochzeitskleidung, im Hauben der Braut, in der Symbolik der Farben, in den feststehenden Normen, son-

dern auch bei solchen Kleidungsstücken, die auch in der Stadtkleidung nur eine relativ kurze Tradition haben, von der Kürze ihrer Existenz in der Kleidung der Dorfbevölkerung ganz abgesehen (z. B. lange Hosen bei der Frauen, Cowboykleidung und Blue Jeans bei der Jugend.).

Ludovit Fulla, Štúdiá ženského kroja zo Zemplína. Kresba 1942—1943

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 33, 1985, číslo 2—3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Ľmília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytláčili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlačne, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1985

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 33, 1985, № 2—3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOVAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 33, 1985, Nr. 2—3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 33, 1985, No. 2—3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 33, 1985, No. 2—3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616

